

Fakulti Bahasa dan Komunikasi

SISTEM FONOLOGI DIALEK MELAYU BRUNEI

**NURUL ERASHAFIERA SHAMIMI BINTI SAMRA
(64445)**

**Sarjana Muda Sastera dengan Kepujian (Linguistik)
Universiti Malaysia Sarawak**

2020

SISTEM FONOLOGI DIALEK MELAYU BRUNEI

oleh

**NURUL ERASHAFIERA SHAMIMI BINTI SAMRA
(64445)**

Projek tahun akhir ini dihantar sebagai memenuhi salah satu keperluan untuk
Ijazah Sarjana Muda Sastera dengan Kepujian (Linguistik)
Fakulti Bahasa dan Komunikasi
Universiti Malaysia Sarawak

2020

Pengisytiharan Keaslian Kerja

UNIVERSITI MALAYSIA SARAWAK

Sila tandakan (✓)

Projek Tahun Akhir

Sarjana

PhD

✓

PENGAKUAN KEASLIAN HASIL KERJA

Perakuan ini telah dibuat pada.....hari.....2020.

Pengakuan Pelajar:

Saya Nurul Erashafiera Shamimi binti Samra (64445) dari Fakulti Bahasa dan Komunikasi dengan ini mengisytiharkan bahawa kerja bertajuk Sistem Fonologi Dialek Melayu Brunei adalah kerja saya yang asli. Saya tidak meniru dari mana-mana hasil kerja pelajar yang lain atau dari mana-mana sumber lain kecuali dengan menyatakan sumber rujukan sewajarnya atau pengakuan telah dinyatakan dengan jelas dalam teks, dan tidak mempunyai mana-mana bahagian ditulis untuk saya oleh orang lain.

Tarikh serahan

Nurul Erashafiera Shamimi binti Samra (64445)

Pengesahan Penyelia:

Saya Salbia binti Hassan dengan ini memperakui bahawa hasil kerja bertajuk Sistem Fonologi Dialek Melayu Brunei telah disediakan oleh pelajar yang bernama di atas, dan telah diserahkan kepada Fakulti Bahasa dan Komunikasi sebagai *memenuhi sebahagian/penuh bagi penganugerahan Ijazah Sarjana Muda Linguistik dengan Kepujian dan kerja yang dinyatakan di atas, sepanjang pengetahuan saya, adalah hasil kerja pelajar tersebut.

Diterima untuk pemeriksaan oleh: Salbia Binti Hassan

Tarikh:

Saya mengaku bahawa Projek/Tesis diklasifikasikan sebagai (Sila tandakan (✓) :

- ☐ **SULIT** (Mengandungi maklumat sulit di bawah Akta Rahsia Rasmi 1972)*
- ☐ **TERHAD** (Mengandungi maklumat TERHAD yang telah ditentukan oleh organisasi di mana penyelidikan telah dijalankan)
- ☐ **AKSES TERBUKA**

Pengesahan Projek / Tesis

Oleh itu, saya mengaku dan mengesahkan dengan sewajarnya dengan kebenaran dan kerelaan bahawa Projek/Tesis ini hendaklah diletakkan secara rasmi di Pusat Khidmat Maklumat Akademik dengan kepentingan undang-undang dan hak-hak seperti berikut:

- Pusat Khidmat Maklumat Akademik mempunyai hak yang sah untuk membuat salinan Projek/Tesis bagi pertukaran akademik antara Institut Pengajian Tinggi.
- Tiada pertikaian atau apa-apa tuntutan yang dibuat sama ada oleh pelajar itu sendiri atau pihak ketiga terhadap Projek/Tesis ini apabila telah menjadi hak milik UNIMAS.
- Mana-mana bahan, data dan maklumat yang berkaitan dengan Projek/Tesis ini, tidak dibenarkan diedar, diterbit atau didedahkan kepada mana-mana pihak oleh pelajar melainkan dengan kebenaran UNIMAS

Tandatangan Pelajar

Tandatangan Penyelia

(Tarikh)

(Tarikh)

Alamat semasa pelajar

Kampung Sebelah Baru 98800 Sundar, Lawas, Sarawak.

Nota: *Jika Projek/Tesis ini SULIT atau TERHAD, sila lampirkan bersama-sama surat daripada organisasi beserta sebab dan tempoh kerahsiaan dan sekatan.

[Instrumen ini disediakan oleh Pusat Khidmat Maklumat Akademik]

PENGHARGAAN

Syukur Alhamdulillah, segala puji hanya bagi Allah, selawat dan salam ke atas junjungan besar Nabi Muhammad s.a.w. Dengan taufik dan hidayah serta izin-Nya, saya dapat menyiapkan penulisan projek tahun akhir ini untuk memperolehi ijazah sarjana muda.

Saya merakamkan penghargaan dan ucapan terima kasih yang tidak terhingga kepada penyelia yang sangat berdedikasi, Dr Salbia binti Hassan kerana telah banyak membantu dan sudi meluangkan masa memberi bimbingan dan pandangan sehingga terhasilnya projek ini. Hanya Allah sahaja yang dapat membalas segala jasa baik beliau.

Sekalung penghargaan dan terima kasih ditujukan kepada informan yang memberi kerjasama semasa sesi temu bual, iaitu penduduk kampung Sebelah Baru Sundar, Lawas dan kampung Tanjung Pagar Sundar, Lawas. Kerjasama dan komitmen daripada para informan dalam memberikan segala maklumat yang diberikan amat berguna sehingga saya dapat menyelesaikan projek ini.

Sejunjung kasih dan sayang kepada ibu bapa, adik-adik serta semua ahli keluarga yang tidak pernah putus memberi kekuatan semangat , dorongan dan mendoakan kejayaan saya. Tidak lupa juga kepada rakan seperjuangan yang secara tidak langsung banyak memberi sokongan dan berkongsi maklumat untuk menyelesaikan projek ini, sekalung penghargaan dan ribuan terima kasih.

Semoga kajian ini mendapat keberkatan dan keredhaan daripada Allah.

Sekian, terima kasih.

ABSTRAK

Dialek Melayu Brunei merupakan bahasa minoriti yang dituturkan oleh masyarakat Melayu Brunei yang berada di Brunei Darussalam, Limbang, Lawas, Sipitang dan Beaufort. Kajian ini bertujuan untuk mengkaji sistem fonologi dialek Melayu Brunei di Lawas, Sarawak. Objektif kajian ini adalah untuk mengenal pasti fonem vokal, fonem konsonan, diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan dialek Melayu Brunei di Lawas, Limbang Sarawak. Bagi mencapai objektif kajian, pengkaji menggunakan Model Deskriptif (Asmah, 2006) dan teori fonem (Paitoon M. Chaiyanara, 2006). Berdasarkan data, terdapat tiga fonem vokal /i, a, u/ dan 19 fonem konsonan /p, b, t, d, k, g, m, n, ɲ, ɲ̥, tʃ, dʒ, s, h, l, r, w, y/ yang terdapat dalam dialek Melayu Brunei. Data juga menunjukkan diftong yang terdapat dalam dialek Melayu Lawas ialah [ay], [aw] dan [uy]. Rangkap vokal dialek Melayu Brunei terdiri daripada enam rangkap vokal, iaitu [ia], [iu], [ai], [au], [ui] dan [ua]. Rangkap konsonan dalam dialek melayu Brunei ialah mp, mb, nd, nt, ntʃ, ndʒ, ɲs, ɲ, g, ɲk sk, kl, rp dan sb.

ABSTACT

Brunei Malay dialect is a minority language spoken by people of Brunei Malay in Brunei Darussalam, Limbang, Lawas, Sipitang and Beufort. This study was conducted with aim of studying the phonological system in Brunei Malay dialect that spoken in Lawas, Sarawak. The objective of this study is to identify the vowel phonemes, consonant phonemes, diphthongs, double vowels and double consonants Brunei Malay dialect in Lawas, Limbang Sarawak. To achieve the objectives, researcher used Asmah's Descriptive Models (2006) and phonetic theory (Paitoon

M. Chaiyanara, 2006). According to the data, there are three vowel phonemes / i, a, u / and 19 consonant phonemes / p, b, t, d, k, ɡ, ʔ, m, n, ɲ, ɳ, ʃ, ʈ, s, h, l, r, w, y / in Brunei Malay dialect. The data also shows that diphthong in Brunei Malay dialect is [ay], [aw] and [uy]. Vowel clusters consist of six types which [it], [iu], [ai], [au], [ui] and [ua]. Consonant clusters in Brunei Malay dialect is mp, mb, nd, nt, nʃ, nʈ, ɳs, ɳɡ, ɳk sk, kl, rp dan sb.

KANDUNGAN

	Muka Surat
Senarai Jadual	xiii
Senarai Rajah	xv
Senarai Singkatan	xvi
BAB 1 : PENGENALAN	1
1.0 Pendahuluan	1
1.1 Latar Belakang Kajian	1
1.2.1 Latar Belakang Dialek Melayu Brunei	2
1.2 Masalah Kajian	5
1.3 Matlamat dan Objektif Kajian	6
1.4 Definisi Operasional Terma	6
1.5 Kepentingan Kajian	14
1.6 Rumusan	15
BAB 2 : SOROTAN KAJIAN	16
2.0 Pendahuluan	16
2.1 Kajian Lepas	16
2.1.1 Susur Galur Bahasa Melayu	16
2.1.2 Dialek-dialek Melayu di Lembah Baram	19
2.1.3 Dialek Melayu Brunei dalam Salasilah bahasa Melayu Purba	20
2.1.4 Proses pembentukan kata dialek Melayu Brunei berdasarkan teori Fonologi-Morfologi Leksikal	22

2.1.5 Melayu Brunei	23
2.1.6 Homonim dan perubahan makna antara bahasa Melayu Purba dan dialek Melayu Brunei/Subdialek Kedayan	24
2.1.7 Terminologi kekerabatan dalam dialek Melayu Brunei (DMB): kepelbagaian, perubahan dan cabaran asimilasi bahasa Inggeris	25
2.1.8 Bahasa Melayu Brunei dan Identiti: Hala Tuju ke Depan	27
2.2 Rumusan	30
BAB 3 : METODOLOGI	31
3.0 Pendahuluan	31
3.1 Reka bentuk kajian	31
3.2 Informan	32
3.3 Instrumen	33
3.3.1 Senarai Swadesh	33
3.3.2 Senarai Domain	33
3.4 Prosedur kutipan data	34
3.5 Prosedur analisis data	36
3.6 Teori	37
3.6.1 Model Deskriptif Asmah	37
3.6.2 Teori Fonem	38
3.7 Batasan Kajian	39
3.8 Rumusan	39
BAB 4: DAPATAN KAJIAN	40
4.1 Pengenalan	40

4.2 Sistem Vokal dialek Melayu Brunei	40
4.2.1 Vokal Hadapan Tinggi /i/	44
4.2.2 Vokal Belakang Tinggi /u/	44
4.2.3 Vokal Hadapan Rendah /a/	45
4.3 Penentuan Fonem Vokal melalui Pasangan Minimal	46
4.4 Sistem Konsonan dialek Melayu Brunei	48
4.4.1 Plosif	49
4.4.1.1 Plosif bilabial tidak bersuara /p/	50
4.4.1.2 Plosif bilabial bersuara /b/	50
4.4.1.3 Plosif alveolar tidak bersuara /t/	51
4.4.1.4 Plosif alveolar bersuara /d/	51
4.4.1.5 Plosif velar tidak bersuara /k/	52
4.4.1.6 Plosif velar bersuara /g/	52
4.4.2 Nasal	53
4.4.2.1 Nasal bilabial tidak bersuara /m/	53
4.4.2.2 Nasal alveolar tidak bersuara /n/	54
4.4.2.3 Nasal palatal tidak bersuara /ɲ/	54
4.4.2.4 Nasal velar tidak bersuara /ŋ/	55
4.4.3 Afrikat	55
4.4.3.1 Konsonan afrikat palatal tidak bersuara /tʃ/	56
4.4.3.1 Konsonan afrikat palatal bersuara /dʒ/	56
4.4.4 Frikatif	57

4.4.4.1 Konsonan frikatif alveolar tidak bersuara /s/	57
4.4.4.2 Konsonan frikatif glotal tidak bersuara /h/	58
4.4.5 Lateral	58
4.4.5.1 Konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/	59
4.4.6 Getaran	59
4.4.6.1 Konsonan getaran alveolar bersuara /r/	59
4.4.7 Separuh Vokal	60
4.4.7.1 Konsonan separuh vokal bilabial tidak bersuara /w/	60
4.4.7.2 Konsonan separuh vokal palatal tidak bersuara /j/	61
4.5 Penentuan Fonem Konsonan melalui Pasangan Minimal	62
4.6 Diftong, Rangkap Vokal dan Rangkap Konsonan	68
4.6.1 Diftong	68
4.6.2 Rangkap Vokal dalam DMB	69
4.6.3 Rangkap Konsonan	70
4.6.3.1 Rangkap Konsonan Nasal-Oral	70
4.6.3.2 Rangkap Konsonan Oral-Oral	72
4.7 Kesimpulan	73
BAB 5: KESIMPULAN	75
5.1 Pengenalan	75
5.2 Ringkasan	75
5.3 Implikasi Kajian	77
5.4 Hala Tuju Kajian Masa Hadapan	77
5.5 Kesimpulan	78

RUJUKAN	79
LAMPIRAN	82

SENARAI JADUAL

Jadual	Muka Surat
4.1 Carta fonem vokal dialek Melayu Brunei	42
4.2 Distribusi bunyi fonem vokal /i/	44
4.3 Distribusi bunyi fonem vokal /u/	45
4.4 Distribusi bunyi fonem vokal /a/	45
4.5 Pasangan minimal fonem /i/ dan /a/	47
4.6 Pasangan minimal fonem /a/ dan /u/	47
4.7 Carta konsonan dialek Melayu Brunei	48
4.8 Distribusi konsonan plosif bilabial tidak bersuara /p/	50
4.9 Distribusi konsonan plosif bilabial bersuara /b/	50
4.10 Distribusi konsonan plosif alveolar tidak bersuara /t/	51
4.11 Distribusi konsonan plosif alveolar bersuara /d/	51
4.12 Distribusi konsonan plosif velar tidak bersuara /k/	52
4.13 Distribusi konsonan plosif velar bersuara /g/	52
4.14 Distribusi konsonan nasal bilabial tidak bersuara /m/	53
4.15 Distribusi konsonan nasal alveolar tidak bersuara /n/	54
4.16 Distribusi konsonan nasal palatal tidak bersuara /ɲ/	54
4.17 Distribusi konsonan nasal velar tidak bersuara /ŋ/	55
4.18 Distribusi konsonan afrikat palatal tidak bersuara /tʃ/	56
4.19 Distribusi konsonan afrikat palatal bersuara /dʒ/	56
4.20 Distribusi konsonan frikatif alveolar tidak bersuara /s/	57
4.21 Distribusi konsonan frikatif glotal tidak bersuara /h/	58

4.22	Distribusi konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/	59
4.23	Distribusi konsonan getaran alveolar bersuara /r/	59
4.24	Distribusi konsonan separuh vokal bilabial tidak bersuara /w/	60
4.25	Distribusi konsonan separuh vokal palatal tidak bersuara /j/	61
4.26	Pasangan minimal fonem /p/ dan /b/	62
4.27	Pasangan minimal fonem /t/ dan /d/	62
4.28	Pasangan minimal fonem /k/ dan /g/	63
4.29	Pasangan minimal fonem /m/ dan /n/	63
4.30	Pasangan minimal fonem /ŋ/ dan /r/	64
4.31	Pasangan minimal fonem /p/ dan /k/	64
4.32	Pasangan minimal fonem /ŋ/ dan /h/	65
4.33	Pasangan minimal fonem /tʃ/ dan /d/	65
4.34	Pasangan minimal fonem /dʒ/ dan /n/	66
4.35	Pasangan minimal fonem /s/ dan /l/	66
4.36	Pasangan minimal fonem /w/ dan /b/	67
4.37	Pasangan minimal fonem /y/ dan /d/	67
4.38	Diftong dalam DMB	68
4.39	Rangkap vokal dalam DMB	69
4.40	Rangkap konsonan nasal-oral dalam DMB	71
4.41	Rangkap konsonan oral-oral dalam DMB	72

SENARAI RAJAH

Rajah	Muka Surat
1 Peta Sundar, Lawas	3
4.2 Kedudukan bunyi vokal dialek Melayu Brunei	41

SENARAI SINGKATAN

DMB	Dialek Melayu Brunei
DMS	Dialek Melayu Sarawak
BMB	Bahasa Melayu Baram
DMTB	Dialek Melayu Teluk Brunei
IPA	Abjad Fonetik Antarabangsa

BAB 1

PENGENALAN

1.0 Pendahuluan

Dalam bab ini, pengkaji akan menerangkan secara terperinci latar belakang kajian, permasalahan kajian, tujuan kajian, objektif kajian, istilah definisi terma utama, dan kepentingan kajian. Terdapat banyak kaum yang mempunyai pelbagai dialek mahupun bahasa yang terdapat di Sarawak, antaranya bahasa Iban, bahasa Bidayuh, bahasa Kayan, dialek Melayu Sarawak (DMS), bahasa Lun Bawang, dialek Melayu Brunei (DMB) dan bahasa Melanau. Namun, yang difokuskan dalam kajian ini hanyalah DMB yang dituturkan di Lawas.

1.1 Latar Belakang Kajian

Bahasa diperlukan manusia untuk berkomunikasi sesama sendiri. Setiap masyarakat mempunyai bahasa mereka tersendiri dan individu yang menentukan bahasa tersebut tidak dapat dipisahkan dengan bahasanya. Berdasarkan Asmah Haji Omar (2008) setiap kumpulan individu yang mempunyai bahasanya tersendiri dan ia tidak dimiliki oleh individu tersendiri. Setiap bahasa mempunyai dialek-dialeknya yang tersendiri. Pelbagai bentuk dialek yang berbeza-beza digunakan mengikut kawasan. Contohnya, perbezaan dari segi sebutan, tatabahasa dan penggunaan kata-kata tertentu. Namun, perbezaan itu tidak menimbulkan kelainan yang ketara untuk dianggap satu bahasa yang lain (Mario Pei, 1960).

Bahasa ialah dialek yang diturunkan dengan kelainan dari sudut kosa kata dan tatabahasa yang berpunca daripada faktor kedudukan kawasan dialek tersebut dituturkan. Dialek juga merupakan bahasa pertuturan yang digunakan dalam sesebuah komuniti yang menuturkannya (Crystal, 2009). Pada umumnya, dialek dianggap sebagai satu bentuk bahasa yang substandard, mempunyai status rendah dan memiliki sifat desa, ia juga mempunyai kaitan dengan kelompok tani, serta kelompok lain yang bertaraf rendah. Menurut Chambers dan Trudgill (1980), istilah dialek kebiasaannya mempunyai persamaan dengan bentuk bahasa yang diujarkan oleh masyarakat yang menetap di kawasan-kawasan pedalaman yang tiada bentuk tulisannya tersendiri.

Dialek juga didefinisikan sebagai satu aspek yang mempunyai kelainan dari segi norma yang terdiri daripada bahasa yang standard atau bahasa yang betul. Collin (1996) menyatakan dialek adalah ragam bahasa yang mempunyai kelainan yang ketara daripada ragam-ragam lain dari segi kosa kata, tatabahasa dan penyebutan. Ragam bahasa ini terdiri daripada suasana sosial tertentu dan daerah geografi tertentu. Manakala, Hartmann dan Stork (dalam S. Nathesan: 2001) menjelaskan bahawa dialek ialah sejenis bahasa yang mempunyai perbezaan dengan bahasa yang lain dari segi kosa kata, tatabahasa, dan sebutannya daripada bahasa baku.

1.1.1 Latar belakang dialek Melayu Brunei

Menurut Mardiana Mahadi (2005) dalam kajian yang bertajuk “proses pembentukan kata dialek Melayu Brunei berdasarkan teori Fonologi-Morfologi Leksikal” menyatakan bahawa, Dialek Melayu Brunei (DMB) mempunyai perbezaan dengan Bahasa Melayu Brunei Standard (BMBS). BMBS merupakan bahasa rasmi Negara yang termaktub dalam Perlembagaan Negeri Brunei 1959, Bab 82 (1). BMSB adalah

bahasa pertuturan masyarakat di Negara Brunei untuk urusan rasmi seperti pentadbiran, pendidikan di sekolah serta di institusi pengajian tinggi, dalam pengucapan rasmi serta berita yang disampaikan. Justeru itu, kajian ini tidak berfokus kepada DMB yang dituturkan oleh warga Brunei tetapi kajian ini menumpukan kepada DMB yang diujarkan oleh masyarakat yang menetap di timur Malaysia, iaitu di Lawas Sarawak.

Menurut Asmah Haji Omar (2008: 399), suku Melayu Brunei yang juga merupakan penutur DMB terdapat di negara Brunei Darussalam itu sendiri dan kawasan-kawasan di Sarawak yang terletak berdekatan dengan sempadan Brunei seperti Limbang dan Lawas serta beberapa kampung di Sabah, iaitu kawasan Sipitang dan Beaufort. Suku Melayu Brunei pula kebanyakannya menetap di sekitar Teluk Brunei.

Suku ini merupakan suku minoriti di Sabah dan Sarawak. Pengkaji akan menjalankan kajian di daerah Sundar, Lawas di Sarawak. Peta 1 menunjukkan kedudukan Sundar di Lawas.

Peta 1

(Sumber: dipetik daripada <https://www.google.com.my/maps/place/Sundar,+Sarawak>)

Menurut Adrian Clynes (2001) dalam jurnal yang bertajuk *Brunei Malay: An Overview* menyatakan DMB dituturkan oleh kumpulan etnik Brunei yang tinggal di Brunei dan kawasan-kawasan timur Malaysia seperti di Limbang, Lawas, dan Miri, serta di Sabah kawasan yang berada di sekitar Beaufort, Kuala Penyu, Sipitang dan Pulau Labuan di Sabah. Menurut Collins (dalam Adrian Clynes, 2001), DMB merupakan *lingua franca* yang telah lama digunakan dan menjadi bahasa seharian sebilangan penduduk Sabah dan Sarawak.

Jelaslah, DMB yang dituturkan di Lawas merupakan dialek yang unik. Hal ini demikian kerana, kedudukan Lawas yang bersempadan dengan Brunei dan Sabah menyebabkan penutur DMB di kawasan tersebut mengalami percampuran bahasa. Antara bahasa dan dialek yang berada di kawasan tersebut ialah bahasa Kedayan dan bahasa Lun Bawang. Pemilihan kampung dalam kajian ini juga penting kerana, Kampung Sebelah Baru dan Kampung Baru merupakan kampung yang bersebelahan. Oleh itu, DMB yang dituturkan tidak begitu berbeza dari kampung-kampung yang lain.

1.2 Masalah Kajian

Pengkaji terdahulu telah melakukan pelbagai kajian berkaitan dengan sistem fonologi seperti kajian Asmah Haji Omar (2008) dalam bukunya *Susur Galur Bahasa Melayu* dan Chong Shin (2009) yang bertajuk *Dialek-dialek Melayu di Lembah Baram*. Namun, kajian tersebut hanya tertumpu kepada sistem fonologi DMB yang dituturkan di negara Brunei itu sendiri. Kajian berkaitan dengan DMB di Lawas belum pernah lagi dikaji secara terperinci oleh penyelidik atau pengkaji di Malaysia.

Para pengkaji juga mengalami kesukaran dalam mencari maklumat berkaitan dengan latar belakang dan sejarah DMB. Maklumat berkaitan latar belakang DMB hanya diperolehi melalui beberapa artikel. Antaranya kajian oleh Mardiana Haji Mahadi (2005) yang telah meneliti tentang proses pembentukan kata DMB berdasarkan teori Fonologi-Morfologi leksikal. Asmah Haji Omar (2008) menjelaskan sedikit latar belakang dialek Brunei dalam bukunya *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kajian tersebut juga telah mengkaji sistem vokal dan konsonan DMB. Asmah (2008) menyatakan bahawa DMB hanya mempunyai tiga vokal, 19 konsonan, dua bunyi diftong serta empat rangkap vokal dalam DMB.

Kaedah kajian yang digunakan juga mengalami kesukaran. Hal ini disebabkan, data yang dikutip daripada informan berdasarkan senarai *Swadesh* dipengaruhi oleh sebutan pengkaji. Apabila pengkaji menyoal informan dengan menyebutkan kosa kata yang terdapat dalam senarai *Swadesh*, informan akan terpengaruh dan akan terikut-ikut perkataan yang disebutkan oleh pengkaji. Perkara ini menyebabkan data yang dikutip mungkin kurang tepat. Justeru, pengkaji memilih untuk menjalankan kajian ini kerana penyelidikan berkaitan tentang DMB adalah kurang dilakukan dan amat terhad. Kebanyakan kajian fonologi DMB tertumpu kepada penutur DMB yang berada di negara Brunei Darussalam itu sendiri.

1.3 Matlamat dan Objektif Kajian

Matlamat utama kajian ini dijalankan adalah untuk mengkaji sistem fonologi yang terdapat dalam dialek Melayu Brunei di Lawas, Sarawak. Pengkaji telah mengenal pasti komponen-komponen yang diperlukan untuk mencapai tujuan kajian. Oleh itu, pengkaji memberi fokus kepada tiga objektif utama selari dengan tujuan kajian, iaitu:

- 1.3.1** Mengetahui fonem vokal yang terdapat dalam dialek Melayu Brunei
- 1.3.2** Mengetahui fonem konsonan yang terdapat dalam dialek Melayu Brunei
- 1.3.3** Mengetahui diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan dalam dialek Melayu Brunei

1.4 Definisi operasional terma

1.4.1 Fonologi

Linguistik mempunyai banyak cabang, antaranya ialah fonologi. Fonologi merupakan istilah yang terdiri daripada perkataan ‘fono’ yang mempunyai makna bunyi dan ‘logi’ pula bermaksud ilmu. Secara harfiahnya, fonologi bermaksud ilmu bunyi. Fonologi juga terdiri daripada cabang bahasa yang menyelidiki sesuatu bunyi. Menurut Abdullah Hassan dan Ainon (1994), fonologi ialah bidang yang menyelidik bunyi-bunyi yang mempunyai fungsi dalam bahasa yang dikaji. Asmah dan Rosline (2012), menyatakan bahawa fonologi ialah kajian yang menyelidik bunyi bahasa yang memberi bunyi khusus kepada sesuatu bahasa tertentu. Pengkaji mengenal pasti bunyi yang wujud dalam dialek Melayu Brunei di Lawas, iaitu vokal dan konsonan dalam kajian ini.

1.4.2 Dialek Melayu Brunei

DMB ialah dialek perantaraan yang digunakan oleh kaum Melayu yang tinggal di Brunei Darussalam untuk bertutur. Menurut Asmah (2008: 399), masyarakat Melayu Brunei yang tinggal di negara Brunei Darussalam dan juga kawasan-kawasan di Sarawak yang terletak berhampiran dengan sempadan Brunei seperti Limbang dan Lawas serta beberapa kampung di Sabah iaitu kawasan Sipitang, Beaufort dan Pulau Labuan menggunakan DMB sebagai dialek dalam pertuturan mereka seharian. Aimi Haji Karim (2010) menyatakan DMB ialah bahasa pertuturan masyarakat Melayu Brunei yang menetap di Negara Brunei Darussalam, beberapa kawasan di Sarawak seperti Sundar, Lawas, Awat-Awat, Limbang, dan Miri, serta di Sabah misalnya Sipitang, Kuala Penyu, Menumbuk, Papar, Beaufort, Manggatal, Kuala Mengalong dan kawasan sekitar Kota Kinabalu serta Wilayah Persekutuan Labuan untuk berkomunikasi.

DMB merupakan dialek yang sudah lama wujud dan telah digunakan oleh penduduk Melayu Brunei yang tinggal Negara Brunei Darussalam. Asmah (1993) menyatakan bahawa masyarakat Daerah Limbang dan Lawas di Sarawak yang bersempadan dengan Brunei, Daerah Sipitang, dan Beaufort di Sabah dan Wilayah Persekutuan Labuan juga mempunyai masyarakat yang menuturkan DMB selain daripada negara Brunei Darussalam. Masyarakat tersebut menggunakan DMB untuk berkomunikasi. DMB dijadikan bahasa yang digunakan dalam kalangan usahawan dari dalam dan luar negeri itu sendiri. Usahawan yang berasal daripada luar Brunei menggunakan DMB untuk berkomunikasi dengan usahawan tempatan untuk memudahkan kerja dan mewujudkan kesefahaman antara satu sama lain.

Collins (dalam Jaludin Chuchu, 2003) menyatakan bahawa DMB telah menjadi perhatian sarjana barat yang mengkaji Asia Tenggara sejak 500 tahun yang lalu. Menurut Dayang Fatimah (2005), DMB merupakan penanda solidariti dan identiti kaum Melayu Brunei. Perkara ini dapat dijelaskan dengan peranan DMB yang dijadikan sebagai *lingua franca* yang digunakan oleh etnik Melayu. DMB ialah bahasa yang digunakan oleh masyarakat Melayu Brunei dalam kehidupan seharian untuk berkomunikasi dengan orang yang tinggal di sekitarnya. DMB juga merupakan dialek utama yang digunakan untuk berkomunikasi dan penting bagi masyarakat yang tinggal di negara Brunei Darussalam dan komuniti yang menetap di Sabah dan Sarawak walaupun dialek tersebut bersifat 'informal'. DMB yang ditekankan dalam kajian ini merupakan bahasa pertuturan kaum Melayu di Lawas untuk berkomunikasi. Penutur DMB di Lawas menggunakan DMB untuk komunikasi seharian mereka.

1.4.3 Fonem

Schogt (1966) menyatakan bahawa Baudouin de Courtenay dan Mikolaj Kruszewski yang telah memperkenalkan konsep fonem pada abad ke-19 dan menyatakan istilah *fonema* sebagai unit asas *psychophonic*. Saidatul Faiqah dan Adi Yasran (2013) menyatakan konsep tersebut terus dikembangkan oleh Trubetzkoy bersama pengikutnya dan beranggapan bahawa fonem adalah unit abstrak yang memberikan kelaian dari segi makna. Aliran struktural pula menganggap bahawa fonem ialah bunyi terkecil yang tidak dapat dibahagikan kepada bahagian yang kecil lagi.

Abdul Hamid (2002) menyatakan fonem merupakan unit bunyi paling kecil yang memberikan makna yang berbeza. Perbezaan makna dapat dikenal pasti melalui pasangan terkecil atau pasangan minimal. Contohnya, pasangan minimal [pedang] dan [petang]. Terdapat perbezaan yang wujud dari segi bunyi, iaitu bunyi /p/ dan bunyi /t/. Melalui perbezaan bunyi yang wujud pada perkataan yang hampir sama bunyi namun bunyi p dan bunyi t tersebut adalah bunyi distingtif yang memberikan kelainan makna. Jelaslah, bunyi p dan bunyi t merupakan fonem yang berlainan. Bunyi fonem ini diletakkan dalam kurungan fonem seperti /p/ dan /t/. Contoh pasangan minimal yang memberikan makna yang berlainan adalah [barat] dan [karat]. Fonem /b/ dan /k/ adalah fonem yang berbeza. Dalam kajian ini, pengkaji mengenal pasti fonem vokal dan fonem konsonan yang terdapat dalam DMB yang terdapat di Lawas, Sarawak menggunakan kaedah pasangan minimal.

1.4.4 Vokal

Menurut Bloomfield (1964) menyatakan bahawa vokal mempunyai perbezaan bunyi suara yang tiada geseran, penutupan, atau sentuhan lidah atau bibir. Selain itu, bunyi vokal merupakan bunyi yang tidak mengalami sekatan dan pengaliran udara apabila dihasilkan. Vokal merupakan bunyi bersuara yang apabila dihasilkan udara akan keluar terus menerus melalui paru-paru dan tidak mempunyai sekatan atau penyempitan yang dapat menghasilkan bunyi geseran (Daniel Jones, 1956).

Menurut Abdul Hamid Mahmood (2002), vokal merupakan bunyi yang bersuara apabila diujarkan, udara yang tidak mengalami sekatan apabila keluar melalui paru-paru mengalir keluar terus-menerus dari rongga tekak serta rongga mulut. Antara vokal yang wujud dalam bahasa Melayu ialah /a/, /e/, /u/, /i/, /ə/, /o/. Abdul Hamid Mahmood (2002) juga menyatakan bahawa, terdapat ciri-ciri kelantangan dan kepanjangan daripada bunyi vokal yang dapat didengar lebih panjang dan lebih jelas berbanding dengan bunyi konsonan. Vokal-vokal inilah yang akan dihasilkan dalam kajian ini. Selain itu, ciri-ciri sistem vokal juga akan diuraikan dalam kajian ini. Bunyi vokal ini diklasifikasikan sebagai bunyi bersuara yang dihasilkan tanpa mengalami sebarang sekatan bunyi suara apabila dihasilkan.

Robins (1968) menyatakan bahawa bunyi bahasa atau segmentasi bunyi pertuturan dikumpulkan kepada vokal dan konsonan. Selain itu, bunyi juga dikenali sebagai bunyi segmental disebabkan ia dapat dihasilkan secara berperingkat daripada arus bunyi, atau dengan makna lain daripada percakapan atau pertuturan (Asmah dan Rosline, 2012).

Setiap bahasa mahupun dialek mempunyai bilangan vokalnya tersendiri. Seperti bahasa Melayu yang mempunyai enam vokal, bilangan tersebut mungkin berbeza dengan bahasa atau dialek yang dituturkan oleh penutur lain. Oleh itu, pengkaji akan menyelidiki vokal dalam DMB yang dituturkan oleh penutur jati DMB yang menetap sepenuhnya di Lawas, Sarawak.

1.4.5 Konsonan

Menurut Abdul Hamid Mahmood (2002), konsonan merupakan bunyi yang mengalami sekatan atau halangan pada alat artikulasi semasa dihasilkan. Terdapat dua jenis konsonan, iaitu konsonan tidak bersuara dan konsonan bersuara. Konsonan tidak bersuara merupakan konsonan yang tidak mempunyai getaran suara oleh aliran udara apabila dihasilkan, manakala konsonan bersuara merupakan konsonan yang apabila dihasilkan menggetarkan pita suara yang terjadi disebabkan oleh aliran udara yang dikeluarkan melalui paru-paru.

Menurut Yunus Maris (dalam Abdul Hamid Mahmood, 2002), terdapat 19 konsonan asli dalam bahasa Melayu. Konsonan (p, b) merupakan konsonan letupan bibir bersuara dan tidak bersuara, (t, d) konsonan letupan gusi bersuara dan tidak bersuara, (k, g) konsonan langit lembut bersuara dan tidak bersuara, (c, j) merupakan konsonan hentian glotis dan konsonan letusan bersuara dan tidak bersuara. Selain itu, (s) konsonan geseran tidak bersuara dan (h) konsonan bersuara dan geseran glotis bersuara, (r) konsonan getaran bersuara, (l) konsonan sisian bersuara, (m, n, ɲ, ŋ) terdiri daripada konsonan sengau bersuara. Konsonan-konsonan tersebut menggunakan daerah artikulasi yang tertentu apabila dihasilkan. Antaranya ialah dua bibir, gusi, langit keras, langit lembut, pita suara, glotis, rongga hidung dan lain-lain. Dalam kajian ini, pengkaji menentukan konsonan yang terdapat dalam DMB yang dituturkan di Lawas secara terperinci.

1.4.6 Diftong

Abdul Hamid Mahmood (2002) menyatakan diftong merupakan dua vokal yang berturut-turut hadir dalam perkataan dan apabila menghasilkannya, hanya satu vokal sahaja diujarkan sepenuhnya, manakala vokal yang satu lagi hanya diujarkan separuh sahaja. Geluncuran terhasil apabila mengujarkan bunyi diftong. Menurut Roshidah Hassan (2006), diftong merupakan urutan dua vokoid yang memiliki satu puncak kelantangan apabila diujarkan. Salah satu vokoid tersebut mewujudkan geluncuran dalam penghasilan bunyi.

Asmah (2009) menyatakan bahawa diftong hanya wujud dalam suku kata kedua atau suku kata akhir dalam perkataan-perkataan asli Melayu. Beliau juga menyatakan dalam bahasa Melayu standard terdapat tiga diftong, iaitu *aw*, *ay* dan *oy*. Dalam ejaan pula diftong-diftong tersebut wujud sebagai **au**, **ai**, dan **oi**. Contohnya, /pulau/, /pandai/, dan /amboi/. Pengkaji akan mengenal pasti diftong yang wujud dalam DMB yang terdapat Lawas, Sarawak.

1.4.7 Rangkap Vokal

Roshidah Hassan (2006) menyatakan bahawa rangkap vokal merupakan vokal yang hadir berturut-turut pada satu perkataan. Selain itu, rangkap vokal mempunyai ciri akustik yang sama kuat. Terdapat dua kumpulan rangkap vokal yang terdiri daripada rangkap vokal ke depan dan rangkap vokal ke belakang. Abdul Hamid Mahmood (2002) menjelaskan rangkap vokal sebagai vokal yang wujud berturut-turut pada satu perkataan. Terdapat perbezaan pada rangkap vokal dengan diftong. Rangkap vokal merupakan vokal yang diujarkan sepenuhnya pada tiap-tiap satu dalam perkataan.

Contohnya, dia, bau, jauh, dan buah.

Asmah (2008) menyatakan rangkap-rangkap vokal depan yang wujud dalam Bahasa Melayu Standard ada dua, iaitu **ai** dan **ui**. Rangkap vokal boleh hadir pada suku kata terbuka dan suku kata tertutup. Namun, rangkap vokal lebih kerap wujud dalam suku kata tertutup. Contohnya, /kail/, /kait/, /air/. Rangkap vokal belakang pula terdiri dari **ia**, **iu**, **au**, **ua**, dan **io**. Contohnya, /biasa/, /bius/, /bau/, /kuala/, dan /biola/. Penyebaran rangkap ini sejajar dengan rangkap-rangkap ke depan kecuali rangkap io yang terbatas kepada kata-kata pinjaman tertentu.

1.4.8 Rangkap Konsonan

Rangkap konsonan ialah urutan konsonan yang hadir berturut-turut di dalam satu perkataan (Roshidah Hassan, 2006). Asmah (2008) menyatakan rangkap konsonan terbatas kepada nasal-oral, baik sealat mahupun bukan dalam perkataan Melayu asli. Rangkap vokal wujud apabila terdapat pengaruh daripada bahasa-bahasa asing. Contohnya, ks, tr, dr, lm, dan sebagainya. Rangkap-rangkap jenis baharu semakin banyak dimasukkan kerana adanya istilah-istilah baru dan rangkap jenis baru ini tidak hanya terbatas hanya kepada dua sahaja, malah rangkap-rangkap ini boleh didapati dalam tiga unsur. Selain itu, rangkap konsonan boleh hadir di awal, tengah dan akhir kata.

Abdul Hamid Mahmood (2002) menyatakan rangkap konsonan merupakan perkataan yang mempunyai dua konsonan yang hadir berturut-turut. Dalam bahasa Melayu, rangkap konsonan tidak wujud, kecuali yang terdapat pada kata-kata yang dipinjam dari bahasa Jawa dan bahasa Inggeris. Rangkap konsonan banyak terdapat dalam bahasa Inggeris contohnya, *stop, brief, creep, clock* dan seumpamanya. Contoh rangkap konsonan yang wujud dalam bahasa Melayu dan merupakan kata pinjaman daripada bahasa Jawa dan bahasa Inggeris ialah program, proses, blok, drama, draf dan seumpamanya. Kajian ini akan mengenal pasti rangkap konsonan yang wujud dalam DMB yang terdapat di Lawas, Sarawak.

1.5 Kepentingan Kajian

Kajian ini penting untuk menjadi sumbangan terhadap pengkajian bahasa khususnya dalam memaparkan sistem fonologi dengan memberikan dapatan baharu yang diperlukan serta mempunyai nilai terhadap usaha untuk mempertahankan lagi DMB di Malaysia umumnya dan DMB yang terdapat di Sarawak.

Selain itu, kebanyakan kajian lepas memberi fokus kepada DMB yang dituturkan di Brunei Darussalam. Oleh itu, pengkaji memilih untuk menjalankan kajian di bahagian Lawas, Sarawak yang juga mempunyai penutur jati DMB. Pengkaji akan mengkaji sistem fonologi DMB yang terdapat di daerah Sundar, Lawas.

Pentingnya kajian ini dijalankan kerana penyelidikan yang berkenaan dengan bahasa adalah kurang dijalankan di Pulau Borneo. Secara tidak langsung, kajian DMB ini merupakan salah satu cara pengkaji dalam membantu mendokumentasikan bahasa kaum minoriti yang

wujud di Sarawak dan diharap agar menjadi rujukan terhadap pengkaji-pengkaji dalam bidang lain. Menurut Collins (1996), DMB memberi sumbangan dari aspek seperti fonologi, morfologi dan kosa kata DMB terhadap kajian Sejarah Bahasa Melayu di Kepulauan Borneo ini.

1.6 Rumusan

Sebagai rumusan, pengkaji mendapati bahawa DMB merupakan dialek yang berasal dari negara Brunei Darussalam yang tersebar ke Sabah dan Sarawak disebabkan oleh faktor geografi, migrasi dan perkahwinan. Kebanyakan penutur jati DMB mempunyai saudara-mara yang berada di Brunei Darussalam. Selain itu, kedudukan Limbang dan Lawas yang berdekatan dengan Brunei Darussalam juga merupakan faktor utama terdapatnya DMB yang dituturkan di kawasan tersebut. Kajian ini berguna bagi memperbanyakkan kajian lepas yang sudah dijalankan oleh pengkaji lain terhadap bahasa yang wujud di Pulau Borneo ini khususnya terhadap DMB yang terdapat di Sarawak.

Disamping itu, tujuan kajian ini ialah untuk mengkaji sistem fonologi DMB di Sundar, Lawas. Manakala objektif kajian yang ingin dicapai ialah mengenal pasti sistem vokal dan konsonan DMB; mengenal pasti fonem, alofon, distribusi bunyi serta beban tugas yang terdapat dalam DMB; serta mengenal pasti diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan dalam DMB.

BAB 2

SOROTAN KAJIAN

2.0 Pendahuluan

Dalam bab ini, pengkaji akan membuat sorotan berdasarkan kajian lepas yang telah dijalankan oleh pengkaji terdahulu terhadap DMB. Pengkaji akan menjelaskan dapatan kajian sama ada yang berada di dalam negara dan kajian luar negara iaitu di Brunei, Sabah, Sarawak dan juga Wilayah Persekutuan Labuan yang telah dijalankan oleh pengkaji lepas. Antara pengkaji yang telah menjalankan kajian yang berkaitan DMB ialah Asmah Haji Omar (2008), Chong Shin (2009), Jaludin Chuchu (2003), Mardiana Haji Mahadi (2005) dan Nurul Sharizan Salleh (2013).

2.1 Kajian lepas

2.1.1 Susur Galur Bahasa Melayu

Asmah Haji Omar (2008: 398-406) dalam bukunya yang bertajuk “Susur Galur Bahasa Melayu”, telah membuat kajian berkenaan sistem vokal dan sistem konsonan DMB di Brunei. Kajian ini hampir sama dengan kajian pengkaji iaitu mengkaji sistem vokal DMB. Namun, kajian Asmah Haji Omar (2008) menumpukan perhatian kepada tutur yang diujarkan oleh penutur di negara Brunei Darussalam yang berfokus di Bandar Seri Begawan. Tujuan kajian ini adalah untuk mengkaji susur galur bahasa Melayu. Namun, Asmah (2008) hanya memberi fokus kepada kajian sistem fonologi dialek Melayu Brunei di Brunei sahaja.

Kaedah kajian yang digunakan untuk menjayakan kajian ini kualitatif berbentuk deskriptif. Asmah Haji Omar (2008) menjalankan kajian dengan menggunakan pendekatan diakronik yang bermaksud kajian yang mengaitkan bukti-bukti terkini dan terdahulu dari aspek perkembangan bahasa Melayu. Kajian ini hanya berfokus di Negara Brunei Darussalam. Disamping itu, kaedah temu bual serta pemerhatian juga digunakan dalam kajian ini. Data dikumpul dengan membuat pemerhatian terhadap bahasa yang dituturkan oleh pembaca berita di televisyen serta radio yang disiarkan di Brunei Darussalam.

Temu bual terhadap penutur jati yang berada di Bandar Seri Begawan, Brunei Darussalam merupakan kaedah kajian yang diaplikasikan dalam kajian ini. Analisis data pula dilakukan dengan menganalisis data yang pengkaji peroleh melalui kaedah pemerhatian dan temu bual untuk menentukan sistem vokal, sistem konsonan, dan diftong yang terdapat dalam DMB yang dituturkan di Brunei Darussalam.

Kajian Asmah (2008: 399-400) mendapati bahawa vokal yang terdapat dalam DMB ialah i, a, dan u. Vokal tersebut wujud pada setiap lingkungan kata iaitu, awal, tengah dan akhir kata. Misalnya, /bulih/ yang bermaksud boleh, /karita/ yang membawa maksud kereta, /mimang/ bermaksud memang dan /pindik/ yang membawa maksud pendek. Huruf vokal e pepet dalam bahasa standard juga sejajar dengan DMB. Contohnya, /ampat/ = empat, /banar/ = benar, dan /patang/ = petang. Selain itu, bunyi vokal e dan o dalam suku kata tertutup DMB jua mengalami penggantian vokal i dan u. Contohnya, 'bilik' dalam bahasa standard menjadi /bilek/ dalam DMB.

Menurut kajian yang dihasilkan oleh Asmah (2008: 401), diftong yang terdapat dalam DMB adalah diftong aw dan ay. Contohnya, /panday/ yang bermaksud pandai dan 'karbaw' bermaksud kerbau. Kajian ini juga mengenal pasti rangkap vokal yang terdapat dalam DMB. Antara rangkap vokal yang terdapat dalam DMB ialah ia, au, ia, dan ui. Contohnya ialah /biar/ bermaksud biar, /laut/ bermaksud laut, /buah/ bermaksud buah dan /duit/ bermaksud duit.

Asmah (2008: 402-405) juga telah mengenal pasti sistem konsonan yang terdapat dalam DMB. Terdapat 19 konsonan dalam DMB. Konsonan tersebut terdiri daripada tujuh konsonan plosif iaitu (p, b, t, d, k, g, q), empat konsonan nasal (m, n, ny, ng), dua konsonan frikatif (s, h), dua konsonan afrikat yang terdiri daripada (c, j), satu konsonan lateral (l), satu konsonan getaran (r) dan akhir sekali, dua konsonan separuh vokal (w, y).

Dalam kajian ini, Asmah (2008) tidak mengkaji DMB secara menyeluruh. Beliau memberi fokus kepada DMB yang dituturkan di Brunei Darussalam sahaja. Kajian ini juga terbatas kepada sistem vokal dan konsonan, diftong, rangkap vokal serta konsonan. Kajian ini tidak mengkaji sistem fonologi secara menyeluruh dan mendalam. Jadi, pengkaji akan melakukan kajian yang mengkaji sistem fonologi dialek Melayu Brunei di Lawas secara terperinci bagi mengisi kelompangan dalam kajian-kajian lepas yang berkaitan dengan DMB oleh penulis sebelum ini.

2.1.2 Dialek-dialek Melayu di Lembah Baram

Chong Shin (2009) juga telah melakukan kajian terhadap DMB seperti dalam jurnalnya “Dialek-dialek Melayu di Lembah Baram. Kajian ini memberi fokus kepada varian di Kampung Pulau Melayu terhadap DMB. Kajian ini bertujuan untuk menentukan dialek-dialek Melayu yang dituturkan di sepanjang Sungai Baram. Menurut Jaludin Chuchu (dalam Chong Shin, 2009) sungguhpun terdapat ramai penutur subdialek ini, namun mereka merupakan masyarakat yang berkomunikasi menggunakan dialek yang sama iaitu, dialek Melayu Brunei.

Kaedah kualitatif berbentuk deskriptif serta menjalankan kaedah lapangan dan tinjauan perpustakaan dengan mengulas kajian Needham (1958) untuk mengkaji bahasa Melayu Baram merupakan kaedah kajian yang diaplikasi dalam kajian ini. Kajian ini berfokus di beberapa kawasan, iaitu Kampung Masjid untuk mengkaji dialek Melayu Sarawak (DMS) dan Kampung Pulau Melayu untuk mengkaji DMB serta varian Melayu (Needham, 1958) untuk mengkaji bahasa Melayu Baram (BMB). Proses pengumpulan data dilakukan dengan mencari data lapangan yang berkaitan dengan DMS, DMB, dan BMB. Seterusnya, kajian ini membuat temu bual informan di kampung-kampung yang telah dipilih. Proses analisis data dilakukan dengan menjelaskan data serta membuat persamaan dan perbandingan terhadap tiga varian bahasa tersebut.

Dalam kajian Chong Shin (2009), Jaludin Chuchu menyatakan DMB mempunyai beberapa ciri, antaranya ialah mempunyai tiga sistem vokal. Melalui pemerhatian yang telah dibuat oleh Jaludin Chuchu (dalam Chong Shin, 2009), beliau mendapati bahawa bunyi vokal dalam DMB mengalami pengurangan. Hanya tiga

bunyi vokal sahaja yang wujud dalam DMB, iaitu /a/, /i/, dan /u/. Contohnya, /batis/ dan disebut sebagai /bətis/ dalam bahasa Melayu Baku serta /daŋar/ yang diujarkan /dəŋar/ dalam bahasa Melayu Baku. Dari contoh tersebut, dapat dilihat bahawa /ə/ dalam DMB digantikan dengan /a/.

Kajian Chong Shin (2009) ini memberi fokus kepada tiga dialek yang terdapat di sepanjang Sungai Baram di bahagian Utara Sarawak iaitu, dialek Melayu Brunei, dialek Melayu Sarawak serta bahasa Melayu Baram. Aspek yang dikaji oleh Chong (2009) juga tidak hanya terbatas kepada sistem fonologi malah juga mengkaji bahasa pertuturan di kawasan yang dikaji serta faktor kepelbagaian dialek.

2.1.3 Dialek Melayu Brunei dalam Salasilah bahasa Melayu Purba

Kajian dialek Melayu Brunei dalam Salasilah bahasa Melayu Purba dihasilkan oleh Jaludin Chuchu (2003) bertujuan untuk mengupas perbezaan serta persamaan antara dialek Melayu di Pulau Borneo dengan dialek Melayu di Teluk Brunei berasaskan perbandingan dengan bahasa Melayu Purba.

Jaludin Chuchu (2003) menggunakan kaedah kualitatif berbentuk deskriptif dengan pendekatan linguistik sejarah untuk menilai kedudukan dialek Melayu Brunei dalam salasilah bahasa Melayu Purba. Data dikutip dari empat buah kawasan dialek Melayu. Selain itu, tiga orang informan yang berasal dari Negara Brunei Darussalam, kawasan Teluk Brunei dan dari Kalimantan Indonesia telah ditemu bual. Prosedur mengutip data dilakukan dengan menentukan kawasan kajian serta membuat temu bual. Seterusnya, analisis data dilakukan dengan menjelaskan

inventori vokal dan konsonan serta membuat perbandingan berdasarkan pendekatan struktural.

Jaludin Chuchu (2003) menyatakan bahawa di Teluk Brunei bukan sahaja Brunei Darussalam yang wujud, malah kawasan seperti Lawas dan Limbang di Sarawak serta beberapa kawasan di Sabah yang bermula dari Sindumin hingga Kampung Brunei di Kota Kinabalu dan Pulau Labuan juga termasuk dalam Teluk Brunei.

Jaludin Chuchu (2003) berpendapat bahawa dialek Melayu Teluk Brunei (DMTB) mempunyai tiga vokal /a, i, u/. Berdasarkan data yang dikumpulkan, Jaludin Chuchu (2003) mendapati, terdapat 18 konsonan dalam DMTB, konsonan-konsonan tersebut terdiri daripada enam konsonan hentian iaitu /p, t, k, b, d, g/, empat konsonan sengauan /m, n, ɲ, ŋ/, empat konsonan geseran /s, c, j, h/, dua konsonan likuida /l, r/, dan dua separuh vokal

/w, y/. Jelaslah, kajian ini hanya berfokus kepada vokal dan konsonan yang terdapat di Teluk Brunei dan membandingkannya dengan dialek Melayu disekitarnya serta Melayu Purba. Dalam kajian ini pula, pengkaji akan melakukan pembaharuan terhadap data yang akan dikutip. Pengkaji akan mengkaji sistem fonologi DMB yang dituturkan di Lawas, Sarawak secara terperinci. Pengkaji mengkaji DMB dengan terperinci dari aspek fonem vokal, fonem konsonan, rangkap vokal, rangkap konsonan serta diftong dengan menerangkan cara penghasilan fonem-fonem tersebut. Selain itu, pengkaji juga memberikan distribusi bunyi yang membuktikan sesuatu fonem mempunyai beban tugas yang penuh.

2.1.4 Proses pembentukan kata dialek Melayu Brunei berdasarkan teori Fonologi-Morfologi Leksikal

Mardiana Mahadi (2005) telah menjalankan kajian terhadap proses pembentukan kata DMB berasaskan proses Fonologi-Morfologi Leksikal. Kajian ini mengenal pasti kedudukan penambahan-penambahan yang terdapat dalam tatatingkat DMB, memformalisasikan serta memberikan ciri terhadap ketertiban proses pembentukan kata dalam DMB menggunakan aturan fonologi dan aturan morfologi, mengenal pasti langkah-langkah yang harus dituruti pada setiap kitaran dan mewujudkan kelas kata bunyi derivasi dalam DMB.

Kajian ini berdasarkan kaedah kepustakaan dengan menggunakan senarai kata yang terkandung dalam kamus Dialek Melayu Brunei dan kaedah lapangan yang meliputi temu bual, rakaman drama radio dan pemerhatian. Data yang diperoleh dianalisis menggunakan teori Fonologi-Morfologi Leksikal (Zaharani Ahmad, 1991). Hasil kajian Mardiana Mahadi (2005) mendapati tanggapan terhadap proses pembentukan kata DMB diaplikasikan. Proses pembentukan kata tidak hanya wujud pada satu lapisan sahaja malah proses pembentukan kata ini juga terjadi dalam beberapa lapisan.

Makalah ini hanya memberi fokus kepada pembentukan kata, iaitu pengimbuhan kata terbitan yang wujud dalam DMB. Data kajian ini diperoleh dari negara Brunei Darussalam sahaja. Sedangkan kajian DMB belum lagi dilaksanakan di Lawas, Sarawak khususnya dalam mendeskripsikan sistem fonologi DMB di Sarawak.

2.1.5 Melayu Brunei

Clynes (2001) telah mengkaji Bahasa Melayu Brunei (BMB) yang terdapat di tempat-tempat lain yang merupakan bahasa pertama di Brunei. Menurut beliau, secara umumnya, DMB dituturkan oleh etnik Brunei mahupun di kawasan Timur Malaysia iaitu Sarawak, di kawasan Limbang, Lawas dan Miri, dan di Sabah di sekitar Beaufort, Kuala Penyu dan Pulau Labuan. *Cakap Berunay* merupakan bahasa yang mempunyai pengaruh yang besar di utara Borneo. BMB merupakan bahasa yang pernah menjadi *lingua franca* suatu ketika dahulu dan ini membuktikan bahawa Sarawak dan Sabah pernah dijajah oleh Brunei suatu ketika dahulu.

Antara BMB yang dinyatakan ialah “Melayu Brunei” atau dipanggil sebagai *cakap Berunay* dalam DMB. Selain itu Kadayan (*cakap kadayan*) dan Melayu Brunei Standard yang digunakan dalam urusan-urusan rasmi seperti ucapan diraja, kesusasteraan, akhbar dan pendidikan tinggi dan menengah yang terdapat Negara Brunei Darussalam.

Dalam kajian ini, Clynes (2001) telah menganalisis fonologi dan morfosintaksis Melayu Brunei. BMB memiliki tiga (3) fonem vokal iaitu, /a, i, u/. Selain itu, BMB mempunyai 17 fonem konsonan iaitu, /p, b, m, w, t, d, n, l, r, c, j, ɲ, s, k, g, ŋ, h/. Menurutnya lagi, di Kampung Ayer konsonan /r/ digantikan kepada /y/. Contohnya /darah/ kepada /dayah/, /rumah/ kepada /yumah/. Selain itu, dalam bahasa Kadayan, konsonan /r/ telah dilenyapkan sepenuhnya. Misalnya, /darah/ menjadi /daah/ dan /rumah/ kepada /umah/.

Kajian ini hanya mengkaji sistem fonologi DMB yang dituturkan oleh masyarakat Melayu di Kampung Ayer, Brunei Darussalam sahaja. Oleh itu, pengkaji akan mengkaji sistem DMB yang dituturkan di Sarawak iaitu di Lawas.

2.1.6 Homonim dan Perubahan Makna antara bahasa Melayu Baku dan dialek Melayu Brunei/Subdialek Kedayan

Nurul Sharizan Salleh (2013) telah menmbandingkan homonim antara dua bahasa tertumpu pada istilah sebutan dan ejaan yang serupa dalam DMB dengan bahasa Melayu Baku. Nurul Sharizan Salleh (2013) menyatakan DMB/subdialek Kedayan digunakan oleh masyarakat Melayu Brunei serta masyarakat Kedayan untuk berkomunikasi. Dialek yang digunaan oleh masyarakat ini seakan sama. Hal ini disebabkan, bahasa mereka yang berasal dari mereka yang berasal daripada bahasa utama yang serupa, iaitu dari negara Brunei Darussalam. Menurut Jaludin Chuchu (dalam Nurul Sharizan Salleh, 2013) walaupun bahasa ini terdapat dari pelbagai subdialek, namun penuturnya terdiri daripada masyarakat dialek yang sama, iaitu DMB.

Kaedah kajian yang digunakan dalam kajian ini ialah kuantitatif. Prosedur kajian ini ialah mengagihkan borang soal selidik yang diagihkan kepada kawan seperjuangan yang mempunyai keturunan Melayu Brunei/Kedayan dan merupakan penutur jati dialek Melayu Brunei/subdialek Kedayan. Nurul Sharizan Salleh (2013) juga menggunakan Kamus Dewan Bahasa keempat (2005) sebagai rujukan dalam kajian tersebut.

Nurul Sharizan Salleh (2013) mendapati terdapat kosa kata yang sama sebutannya dengan bahasa Melayu Baku dan juga terdapat kelainan serta persamaan dalam DMB/subdialek Kedayan. Di samping itu, memiliki 17 kosa kata yang didapati berhomonim antara bahasa Melayu dan DMB. Nurul Sharizan Salleh (2013) juga menyatakan bahawa terdapat perubahan makna yang terjadi akibat perubahan vokal dalam DMB. Antara vokal yang mengalami perubahan ialah vokal /o/ kepada /u/, vokal /e/ kepada /a/ dan vokal /e/ kepada /i/. Contohnya /boleh/ kepada /bulih/, /pening/ kepada /paning/ dan /telur/ kepada /talur/. Kesimpulannya, kajian ini mendapati istilah kosa kata baku yang diperolehi daripada bahasa Melayu Baku yang banyak digunakan dalam DMB. Jelaslah, kajian ini hanya mengkaji bidang morfo-fonologi dengan melihat perubahan vokal yang berlaku dalam DMB.

2.1.7 Terminologi Kekerabatan dalam dialek Melayu Brunei (DMB): kepelbagaian, perubahan dan cabaran asimilasi bahasa Inggeris

Aimi Karim (2010) telah mengkaji sejauh manakah masyarakat Melayu Brunei masih mengekalkan terminologi kekerabatan dalam DMB dalam sistem panggilan mereka. Contoh sistem panggilan yang digunakan dalam DMB ialah tua, asai, tangah, iring, uda, amit, bungsu/usu. Namun menurut beliau, generasi muda masa kini lebih gemar menggunakan panggilan *uncle* dan *auntie*. Aimi Karim (2010) menyatakan DMB merupakan bahasa yang dituturkan oleh masyarakat Melayu di Negara Brunei Darussalam, beberapa kawasan di Sarawak seperti Limbang, Lawas, Terusan, Sundar, Awat-Awat, dan Miri, serta di Sabah seperti Sipitang, Kuala Penyu, Menumbuk, Papar, Manggatal, Beaufort, Kuala Mengalong dan sekirtar Kota Kinabalu serta Wilayah Persekutuan Labuan.

Kajian ini menggunakan kaedah deskriptif berbentuk kualitatif. Selain itu, Aimi Karim (2010) juga menggunakan kaedah soal selidik terhadap 113 orang mahasiswa Universiti Brunei Darussalam. Kajian ini dijalankan terhadap masyarakat Melayu Brunei di Brunei Darussalam. Hasil daripada soal selidik tersebut, beliau mendapati seramai 30 (26.5%) responden yang menggunakan terminologi kekerabatan bahasa Inggeris iaitu *uncle* dan *auntie*. Selain itu, 29 (25.66%) responden menggunakan kedua-dua terminologi antara terminologi kekerabatan asas yang tradisional serta terminologi kekerabatan bahasa Inggeris. Misalnya, *tua*, *angah*, *uncle*, *auntie*, *amit*, dan *bungsu*. Seterusnya, 25 (22.12%) daripada 113 responden itu masih mengekalkan penggunaan panggilan tradisional seperti *babu* bagi ibu saudara mereka. Akhir sekali, 3 (2.65%) responden menggunakan panggilan seperti *pamit* bagi bapa saudara, *bumit*, *babu amit*, dan *babu iring* bagi ibu saudara.

Aimi Karim (2010) juga menyatakan masalah yang mungkin akan timbul apabila generasi muda akan datang menggunakan terminologi kekerabatan bahasa Inggeris. Antaranya, generasi muda tidak mengetahui kewujudan sistem panggilan kekerabatan tradisional asas yang digunakan dalam DMB. Selain itu, tidak dapat membezakan yang mana bapa saudara yang sulung, tengah, atau bungsu. Beliau juga menyatakan, jika perkara ini terjadi, identiti DMB semakin terhakis dalam masyarakat Melayu Brunei.

Aimi Karim (2010) menyimpulkan penggunaan terminologi kekerabatan bahasa Inggeris telah mempengaruhi masyarakat Melayu Brunei yang seharusnya mengekalkan DMB. Oleh itu, beliau memberi cadangan agar generasi muda mengekalkan penggunaan sistem kekerabatan DMB agar tidak tenggelam bersama arus kemodenan. Kajian ini hanya menerangkan terminologi yang digunakan dalam DMB dan tidak menerangkan sistem fonologi DMB. Oleh itu, pengkaji akan mengkaji sistem fonologi yang digunakan oleh masyarakat Melayu Brunei. Namun, pengkaji hanya memberi tumpuan kepada masyarakat Melayu Brunei yang tinggal di Sundar, Lawas, Sarawak.

2.1.8 Bahasa Melayu Brunei dan Identiti: Hala Tuju ke Depan

Jaludin Chuchu (2008) telah menjalankan kajian berkaitan dengan Bahasa Melayu Brunei (BMB) yang digunakan di Negara Brunei Darussalam. Beliau menyatakan bahasa Melayu diaplikasikan hanya untuk memperolehi kewarganegaraan, memiliki dermasiswa kerajaan, kelayakan ke Universiti Brunei Darussalam dan sebagainya. Penyelidikan ini dilakukan untuk mengkaji kedudukan bahasa Melayu dan BMB terhadap masyarakat yang tinggal di Negara Brunei Darussalam bagi berhubung sesama mereka sendiri. Penyelidikan mengenal pasti penggunaan bentuk panggilan dalam kalangan masyarakat Brunei, faktor kepupusan bahasa dan budaya, dan cadangan untuk mengatasinya.

Penyelidikan tersebut juga mengaplikasikan kaedah kualitatif yang berbentuk deskriptif serta menjalankan menemu bual tiga orang responden yang terdiri daripada generasi 40 tahun ke atas, responden dari generasi yang berumur 30 tahun ke bawah yang mempunyai keluarga yang berjumlah lebih daripada enam orang, dan responden

yang berumur 40 tahun ke atas yang memiliki bilangan keluarga seramai 6 orang. Kajian ini dilakukan dalam kalangan mahasiswa di Universiti Brunei Darussalam dan juga kalangan warga tempatan.

Jaludin Chuchu (2008) mendapati generasi yang berumur 40 tahun ke atas masih mengamalkan kata panggilan yang digunakan seperti *tua*, *asai*, *padamit*, *tengah*, *buda*, *mami*, *madamit*, *pawing*, *amit* dan *bungsu*. Selain itu, generasi 30 tahun ke bawah menggunakan kata panggilan yang kompleks kerana mempunyai bilangan ibu saudara dan bapa saudara yang seramai 15 orang. Mereka masih menggunakan panggilan yang sama seperti informan pertama, namun mereka juga menggunakan kata panggilan *uncle* bersama nama diberi, *Bu* pada nama yang diberikan. Keluarga ini hanya mengenali *tua*, *angah(tengah)*, *amit*, *mit(lelaki)*, *mamit(perempuan)* dan panggilan *bungsu*. Responden ketiga mempunyai bilangan keluarga 6 orang. Beliau menggunakan bentuk panggilan dan sapaan seperti *tua*, *angah(tengah)*, *amit(damit)*, *uda* dan *bungsu*.

Selain itu, Jaludin Chuchu (2008) juga menyenaraikan beberapa faktor kepupusan bahasa dan budaya dalam kalangan masyarakat Melayu Brunei. Antaranya, komuniti tersebut enggan berkomunikasi dengan bahasa tersebut dan secara tidak langsung bahasa dominan telah mengalahkan penguasaan bahasa tersebut. Generasi muda juga menganggap bahasa yang lama tidak laku penggunaannya. Seterusnya, individu yang menuturkan bahasa itu sendiri tidak menjalankan peranan mereka dalam menjaga bentuk bahasa serta budaya mereka. Jaludin Chuchu (2008) juga menyatakan bahawa faktor tersebut disebabkan oleh masyarakat Melayu yang terlalu mengagungkan bahasa Inggeris dalam budaya melayu.

Oleh itu, Jaludin Chuchu memberi beberapa cadangan agar BMB tidak pupus ditelan zaman. Beliau mengatakan sasterawan mempunyai peranan penting dalam membudayakan BMB dalam kalangan masyarakat. Misalnya, syair, pantun, hikayat, lagu kanak-kanak, diangdangan, menggunakan kata Brunei yang umumnya dihasilkan oleh penulis yang berasal dari Brunei. Selain itu, pengucapan mereka pada acara yang rasmi mahupun tidak rasmi mestilah menggunakan kosa kata Brunei. Seterusnya, agensi seperti Dewan Bahasa dan Pustaka untuk menerbitkan buku tatabahasa lokal juga harus diambil kira. Rancangan Televisyen Brunei (RTB) juga memainkan peranan penting dalam memperkasakan bahasa Brunei, iaitu dengan usaha untuk memertabatkan bahasa Brunei.

Kajian Jaludin Chuchu (2008) ini hanya mengkaji kata panggilan dan sapaan masyarakat Melayu Brunei di Brunei Darussalam. Kajian ini tidak mengkaji sistem fonologi BMB. Justeru itu, pengkaji akan menjalankan kajian mengenai sistem fonologi DMB dan memberi fokus kepada masyarakat Melayu Brunei yang berada di Lawas, Sarawak.

2.2 Rumusan

Kajian-kajian terdahulu yang telah dilakukan oleh pengkaji seperti Asmah Haji Omar (2008), Chong Shin (2009), Jaludin Chuchu (2003), Mardiana Mahadi (2005), Clynes (2001), Nurul Sharizan Salleh (2013) dan Aimi Karim (2010) telah membuat kajian mengenai DMB. Kajian-kajian tersebut sedikit sebanyak memberi sumbangan terhadap kajian pengkaji yang akan dilakukan. Namun, kajian sistem fonologi DMB yang dilakukan kebanyakannya hanya tertumpu di Brunei Darussalam. Kajian DMB di Sarawak adalah kurang dikaji. Kajian yang dilakukan oleh Chong Shin (2009) dan Mardiana Mahadi (2005) tidak mengkaji sistem fonologi secara mendalam, kaedah berbeza seperti yang digunakan Chong Shin (2009) iaitu mengulas kajian Needham (1958) serta teori yang diaplikasikan mempunyai kelainan, iaitu teori Fonologi-Morfologi Leksikal (Zaharani Ahmad, 1991) dalam kajian Mardiana Mahadi (2005). Oleh yang demikian, pengkaji melakukan dan menjelaskan kajian ini dengan lebih terperinci mengenai sistem fonologi DMB. Oleh sebab kebanyakan kajian DMB yang telah dikaji hanya tertumpu di Brunei Darussalam, maka kajian yang dilakukan oleh pengkaji mengenai DMB yang akan dijalankan di Lawas, Sarawak.

BAB 3

METODOLOGI

3.0 Pendahuluan

Dalam bab ini akan menjelaskan metodologi kajian yang akan diaplikasikan untuk melaksanakan kajian ini. Metodologi kajian merupakan kaedah atau pendekatan dan cara yang diaplikasikan oleh pengkaji bagi memenuhi objektif serta matlamat pengkaji dalam kajian ini. Metodologi kajian membuatkan kajian yang dilakukan lebih sistematik dan teratur untuk mencapai objektif. Dalam kajian ini, pengkaji akan menerangkan dengan jelas tentang pendekatan kajian yang telah diaplikasikan dalam proses mencipta rangka kajian ini. Disamping kaedah kajian, dalam bab ini, pengkaji juga akan merangkumi reka bentuk kajian, sampel kajian, instrumen kajian, cara mengumpulkan data, cara menganalisis data serta batasan kajian.

3.1 Reka Bentuk Kajian

Dalam kajian ini, pengkaji mengaplikasikan pendekatan kajian kualitatif yang bersifat huraian deskriptif bagi mengenal pasti dan mengkaji sistem fonologi Dialek Melayu Brunei. Kualitatif ini boleh dimaksudkan sebagai cara yang amat penting usaha untuk mendapatkan keterangan tentang sistem fonologi yang terdapat dalam DMB serta sesuai dengan kajian yang dijalankan oleh pengkaji. Menurut Azizah Hamzah (2010), kaedah kualitatif digunakan untuk memperolehi data yang sahih dan benar serta mempunyai kualiti dengan menumpukan perhatian kepada contoh kecil yang digunakan. Pendekatan kualitatif ialah kajian yang boleh dilihat tetapi tidak dapat untuk diukur. Data kualitatif ialah data yang diperolehi melalui temu bual yang dijalankan, pemerhatian, analisis dokumen, dan analisis lapangan.

3.2 Informan

Kajian ini akan melakukan temu bual terhadap empat orang informan. Informan tersebut merupakan dua orang lelaki serta dua orang perempuan. Menurut William J. Samarin (1993), informan merupakan individu yang membantu pengkaji dengan contoh bahasa, dengan mengulang apa yang telah diujarkan atau mengolah yang mungkin akan diujarkan.

Kriteria pemilihan informan adalah berdasarkan Asmah Haji Omar (2001: 48), iaitu individu yang keadaan organ dan pertuturan atau organ artikulasinya masih dalam keadaan baik serta jelas pertuturannya. Seterusnya informan haruslah sihat tubuh badan dan merupakan seorang penutur jati yang tidak mengalami gangguan bahasa atau pun dialek lain. Kajian ini juga akan memilih empat orang informan yang terdiri daripada dua orang lelaki dan dua orang wanita yang berasal dari Kampung Sebelah Baru, Sundar dan Kampung Tanjung Pagar, Sundar yang berumur 40 hingga 60 tahun. Informan tersebut juga mempunyai kelas sosial dan kedudukan dalam komuniti bahasa tersebut dan berpengetahuan tentang budaya komuniti budaya tersebut. Dalam kajian ini, pengkaji akan meminta pertolongan daripada komuniti bahasa iaitu, Ketua Kampung untuk mencadangkan informan yang sesuai dengan kriteria yang ditetapkan oleh pengkaji.

3.3 Instrumen

3.3.1 Senarai Swadesh

Kajian ini mengaplikasikan 100 senarai Swadesh bagi memperolehi vokal dan konsonan dalam dialek Melayu Brunei. Berikut merupakan 100 senarai Swadesh (Samarin. W. J, 1993: 274-277) yang akan dikemukakan kepada informan seperti dalam lampiran 1.

Senarai Swadesh (Samarin, 1993) merupakan kosa kata asas yang digunakan oleh seluruh bahasa dan tidak mengalami perubahan. Senarai kosa kata ini digunakan untuk mendapatkan data asas dalam DMB melalui temu bual. Senarai kosa kata ini merupakan perkataan yang telah digunakan dengan meluas dalam kajian perbandingan bahasa dan dialek. Senarai Swadesh (Samarin, 1993) ini diaplikasikan bagi mengenal pasti sistem vokal dan konsonan yang wujud dalam DMB kerana senarai kata ini merupakan kosa kata dasar yang asas dalam kebanyakan bahasa di dunia.

3.3.2 Senarai Domain

Kaedah domain (Asmah Haji Omar, 2001) merupakan kaedah perbendaharaan kata yang dapat menjelaskan kata-kata yang lain berdasarkan satu kumpulan kata yang dirangkumlan. Dalam kajian ini, pengkaji menggunakan tujuh domain yang terdiri daripada domain anggota tubuh badan, domain haiwan, domain warna, domain kenderaan , domain bilangan, domain

rumah tangga, domain perabot, domain perasaan, domain waktu, domain perasaan, domain buah-buahan, dan domain pekerjaan

Domain-domain tersebut dipilih kerana informan banyak menggunakan dan menuturkan hal yang berkaitan dengan domain-domain tersebut dalam kehidupan seharian mereka. Oleh itu, apabila temu bual dijalankan, informan boleh menceritakan hal yang berkaitan domain yang telah dipilih.

3.4 Prosedur Kutipan Data

Pertama sekali, pengkaji mengenal pasti 100 kosa kata asas daripada senarai Swadesh (Samarin, 1993) yang terdiri daripada kosa kata yang tidak mempunyai imbuhan, bukan kata ganda dan sebagainya. Setelah mendapat 100 senarai Swadesh, pengkaji menyalin semula 100 senarai tersebut ke dalam bentuk jadual. Seterusnya, pengkaji membahagikan jadual tersebut kepada tiga bahagian. Bahagian pertama mewakili bilangan, bahagian kedua merupakan senarai Swadesh (Samarin, 1993) dan bahagian terakhir ialah bahagian yang dikosongkan untuk jawapan informan apabila temu bual dijalankan.

Seterusnya, apabila semua persiapan untuk temu bual sudah sedia, pengkaji akan pergi ke kawasan kajian yang penduduknya merupakan penutur jati dialek Melayu Brunei. Pengkaji telah memilih daerah Sundar sebagai tempat untuk membuat temu bual. Sundar dipilih sebagai kawasan untuk mendapatkan data kajian kerana masyarakat Sundar majoritinya adalah penutur jati dialek Melayu Brunei. Pengkaji membuat keputusan untuk memilih dua buah kampung yang berada di Sundar iaitu Kampung Sebelah Baru, Sundar dan

Kampung Baru, Sundar. Kampung ini dipilih kerana jarak kampung tersebut hanya bersebelahan dan berada jauh dari bahasa-bahasa lain yang terdapat di Lawas, Sarawak.

Pengkaji juga telah membuat keputusan untuk memilih informan berdasarkan kriteria yang dinyatakan oleh Asmah Haji Omar (2001: 48), iaitu individu yang keadaan organ dan percakapan informan masih berfungsi dengan baik serta dapat bertutur dengan jelas. Selain itu, informan yang dikehendaki merupakan seorang yang sihat tubuh badan dan merupakan penutur asli yang tidak mengalami percampuran dialek dan bahasa lain. Empat orang informan yang akan dipilih, iaitu dua orang lelaki dan dua orang wanita yang tinggal di kampung Sebelah Baru dan Kampung Tanjung Pagar (Lihat lampiran 2). Pengkaji memilih informan yang berasal dan menetap di kampung-kampung tersebut agar data yang diperolehi lebih asli. Hal ini demikian kerana maklum balas yang akan diberikan daripada penutur seperti ini adalah lebih asli kerana bahasa mereka tidak terpengaruh dengan bahasa atau dialek kawasan lain.

Kriteria informan yang telah ditetapkan pengkaji juga merupakan seorang yang berumur 40 hingga 60 tahun. Dalam kajian ini, pengkaji akan meminta kebenaran dan bantuan daripada komuniti bahasa, iaitu Ketua Kampung untuk mengenal pasti informan yang sesuai dengan kriteria yang ditetapkan oleh pengkaji berserta surat kebenaran dari pihak fakulti (silalah rujuk Lampiran 3).

Selanjutnya, pengkaji akan membuat temu janji bersama penutur yang ada ciri-ciri seperti yang dinyatakan tadi. Setelah informan bersetuju untuk memberi kerjasama, pengkaji akan pergi ke rumah informan. Setelah sampai di rumah informan, pengkaji akan bertanya soalan seperti apa khabar, siapa nama, umur dan soalan yang sesuai untuk memulakan temu bual. Setelah itu, pengkaji akan menyebut 100 senarai Swadesh satu-persatu dan pada masa

yang sama informan juga akan melafazkan kosa kata yang disebut dalam dialek Melayu Brunei.

Selain itu, pengkaji akan menggunakan domain untuk melakukan temu bual informan. Informan diminta untuk bercerita berkaitan domain yang akan diberikan seperti domain anggota tubuh badan, haiwan, warna, kenderaan, domain bilangan, domain rumah tangga, domain perabot, domain waktu, dan domain buah-buahan. Dalam masa yang sama, pengkaji juga akan mencatat dan merekod perbualan bersama informan dalam kertas.

Pengkaji menulis semula data yang dicatat daripada hasil temu bual ke dalam jadual yang telah dibuat. Pengkaji juga akan mendengar semula rakaman yang telah dibuat untuk mendengar apa yang disebut oleh informan dan mencatat data yang tidak sempat dicatat semasa temu bual dijalankan. Pengkaji juga akan menulis semula semua data tersebut ke dalam *Microsoft Word* seterusnya mencetak maklumat tersebut. Pengkaji akan mengesahkan data yang diperoleh tersebut dengan informan selepas semua data ditranskripsi.

3.5 Prosedur Analisis Data

Pengkaji membuat transkripsi data perbualan yang diperolehi daripada temu bual ke dalam bentuk teks dan serta dibuat ke dalam bentuk jadual menggunakan perisian *Microsoft Word*. Selepas itu, pengkaji akan membuat transkripsi fonetik kepada data dan akan mula menganalisis data. Pengkaji akan membuat perbandingan daripada informan yang berjumlah empat orang bagi mendapatkan bunyi vokal dan konsonan yang terdapat dalam data yang diperolehi.

Data yang seragam akan dipilih untuk mewakili vokal dan konsonan dalam DMB. Transkripsi tersebut dibuat dengan merujuk IPA (sila rujuk Lampiran 4).

Pengkaji juga akan menyenaraikan diftong, rangkap vokal serta rangkap konsonan melalui data dalam DMB yang telah ditranskripsi tersebut. Seterusnya, rumusan akan dibuat berdasarkan data-data yang diperolehi oleh pengkaji.

3.6 Teori

3.6.1 Teori Struktural

Kajian ini menggunakan teori struktural yang dihuraikan secara deskriptif menggunakan Model Deskriptif Asmah (2006). Teori Struktural yang diperkenalkan oleh Bloomfield (1964) adalah untuk mengenal pasti bunyi atau fon dalam bahasa yang dikenali sebagai fonem. Model linguistik deskriptif merupakan model yang paling sesuai digunakan dalam kajian ini kerana tujuan utama model linguistik deskriptif ialah untuk mengkaji bidang linguistik yang menyelidik sistem bahasa pada sesuatu masa tertentu menggunakan kaedah penelitian melalui kajian lapangan bahasa yang dikaji. Menurut Asmah Haji Omar (1973: 142), linguistik deskriptif ialah asas dalam ilmu Linguistik yang digunakan untuk menganalisis data bahasa. Walau bagaimanapun, kaedah deskriptif ini digunakan untuk mengenal pasti sistem fonologi dialek Melayu Brunei Lawas sahaja.

3.6.2 Teori Fonem

Analisis sistem fonologi tidak memadai untuk menganalisis fonetik dan fonemik yang terdapat dalam DMB. Oleh itu, teori fonem (Paitoon M. Chaiyanara, 2006) ini digunakan untuk mengenal pasti fonem vokal dan fonem konsonan, diftong, rangkap vokal serta rangkap konsonan yang terdapat dalam DMB. Teori ini bertujuan untuk mengenal pasti bunyi realisasi abstrak (*abstract representation*) yang dikenali sebagai fonem (*phoneme*). Fonem tersebut dapat ditentukan melalui kaedah pasangan minimal bunyi iaitu bunyi yang berlaku pada posisi awal kata, antara dua vokal dan juga akhir suku kata. Fonem boleh ditentukan berdasarkan analisis distribusi bunyi. Sekiranya dapat membezakan makna, maka bunyi tersebut berstatus fonem. Jika tidak membezakan makna, maka bunyi tersebut adalah alofon. Contohnya, perkataan /agama/ dengan /ugama/. /u/ adalah alofon kepada fonem [a]. Pasangan minimal, contohnya /pasa/ dengan /pasu/. /u/ dan /a/ adalah fonem yang berbeza kerana dapat memberikan makna yang berbeza.

3. 7 BATASAN KAJIAN

Kajian ini hanya terbatas kepada satu dialek sahaja iaitu dialek Melayu Brunei meskipun di Daerah tersebut mempunyai penutur bahasa lain seperti bahasa Lun Bawang. Kajian ini juga hanya berfokus kepada satu tempat sahaja iaitu di Sundar, Lawas walaupun DMB juga mempunyai penuturnya di Brunei Darussalam, Limbang dan beberapa kawasan di Sabah. Selain itu, kajian ini hanya mendapatkan informan yang berasal dari Kampung Sebelah Baru, Sundar dan Kampung Tanjung Pagar Sundar kerana kedudukan kampung tersebut berdekatan dan penuturnya menggunakan dialek yang sama dalam percakapan seharian. Kajian ini juga hanya mengkaji tentang sistem vokal dan konsonan, fonem, alofon, distribusi bunyi serta beban tugas serta diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan dalam dialek Melayu Brunei. Kajian ini tidak mengkaji aspek fonologi yang selebihnya seperti aspek suku kata.

3.8 Rumusan

Secara ringkasnya, bab ini telah menerangkan kaedah yang diaplikasikan bagi menghasilkan kajian ini. Kaedah kajian yang dipilih pengkaji adalah bersesuaian dengan objektif yang digunakan. Pemilihan kaedah, reka bentuk, instrumen dan informan amat penting untuk menentukan keberhasilan kajian ini. Pengkaji memilih kaedah kualitatif yang berbentuk deskriptif untuk menjalankan kajian ini kerana pengkaji perlu menghuraikan sistem fonologi DMB di Lawas, Sarawak secara terperinci. Teori yang digunakan ialah teori struktural dan dihuraikan secara deskriptif menggunakan Model Asmah (2006). Analisis fonem pula akan menerapkan teori fonem berdasarkan Paitoon M. (2006) untuk mengenal pasti fonem vokal dan konsonan serta diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan secara terperinci.

BAB 4

DAPATAN KAJIAN

4.1 Pendahuluan

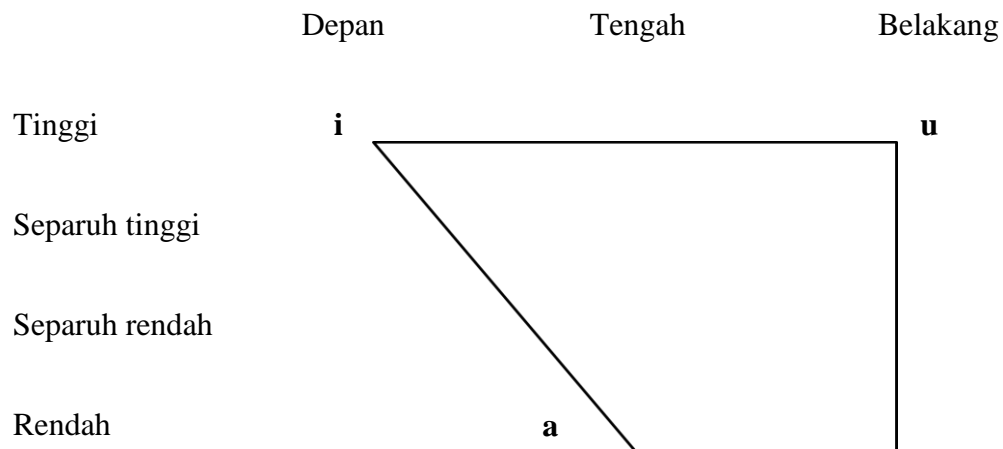
Bab ini akan menghuraikan data yang telah diperolehi. Bab ini akan menerangkan beberapa subtopik yang telah dibahagikan dalam bab ini mengikut objektif kajian ini. Antaranya ialah mengkaji sistem fonologi DMB dengan mengenal pasti fonem vokal, mengenal pasti fonem konsonan dan mengenal pasti diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan. Pengkaji akan mengaplikasikan teori linguistik struktural dan teori fonem untuk menghuraikan sistem fonologi DMB.

4.2 Sistem Vokal dialek Melayu Brunei

Menurut Bloomfield (1964), menyatakan bunyi vokal ialah perbezaan bunyi suara yang tidak mempunyai penutupan, geseran, atau sentuhan lidah atau bibir. Selain itu, bunyi vokal merupakan bunyi yang tidak melibatkan sebarang sekatan dan pengaliran udara apabila dihasilkan. Abdul Hamid Mamood (2002) menyatakan bahawa, vokal ialah bunyi bersuara yang apabila dihasilkan, udara keluar melalui paru-paru terus menerus dari rongga tekak dan rongga mulut tanpa mengalami sekatan.

Melalui analisis yang telah dijalankan, pengkaji mendapati terdapat tiga vokal yang wujud dalam DMB, iaitu vokal /i/, /a/ dan /u/ sama seperti vokal DMB yang diperolehi Asmah (2008) bagi masyarakat Melayu Brunei yang menetap Brunei. Vokal merupakan bunyi bersuara yang apabila dihasilkan udara akan keluar terus menerus melalui paru-paru dan tidak mempunyai sekatan atau penyempitan yang dapat menimbulkan bunyi geseran (Daniel Jones, 1956). Berikut merupakan rajah yang menggambarkan kedudukan lidah apabila menghasilkan

bunyi vokal dalam DMB.

Rajah 4.1 Kedudukan bunyi vokal dialek Melayu Brunei

Melalui rajah di atas, terdapat kedudukan lidah yang dapat dibuktikan melalui kedudukan lidah, sama ada dari segi vertikal dan horizontal. Melalui kedudukan vertikal merupakan ketinggian lidah apabila mengujarkan bunyi vokal yang terdapat dalam DMB. Terdapat empat ketinggian lidah apabila mengujarkan bunyi vokal. Namun, dalam DMB, bunyi vokal hanya terdapat apabila kedudukan lidah tinggi apabila mengujarkan vokal /i/ dan /u/ dan rendah, iaitu vokal /a/.

Seterusnya, kedudukan horizontal merupakan kedudukan lidah yang diangkat apabila mengujarkan vokal dalam DMB. Menurut Ladefoged dan Johnson (2011), posisi lidah amat penting untuk menentukan sesuatu vokal sama ada vokal tersebut vokal depan mahupun vokal belakang. Terdapat tiga jenis vokal horizontal yang terhasil apabila mengujarkan bunyi-bunyi vokal, iaitu vokal depan, vokal tengah dan vokal belakang.

Namun, dalam DMB, vokal hanya diujarkan apabila kedudukan vokal berada di depan iaitu vokal /i/ dan /a/ serta belakang iaitu vokal /u/. Berdasarkan huraian berikut, kedudukan lidah yang terdapat dalam DMB dapat diringkaskan melalui jadual 4.1 berikut:

Jadual 4.1: Carta fonem vokal dialek Melayu Brunei

Vokal	Depan	Tengah	Belakang
Tinggi	i		u
Separuh tinggi			
Separuh rendah			
Rendah	a		

Melalui jadual 4.1 tersebut, terdapat tiga fonem vokal dalam DMB, iaitu vokal hadapan tinggi /i/, vokal hadapan rendah /a/ dan vokal belakang tinggi /u/. Dapatan kajian yang diperolehi pengkaji ini sama dengan data yang diperolehi Asmah (2008) iaitu, sistem vokal yang terdapat dalam DMB yang digunakan oleh masyarakat Melayu Brunei yang tinggal di Brunei Darussalam untuk bertutur. Selain itu, kajian Jaludin (2003) juga mempunyai persamaan dengan kajian ini. Beliau juga mendapati DMTB yang dituturkan oleh masyarakat Melayu Brunei yang tinggal di persisiran pantai di Teluk Brunei mempunyai tiga vokal iaitu /a, i, u/. Clynes (2001) telah melakukan kajian terhadap DMB yang dituturkan di Kampung Ayer juga mempunyai persamaan dengan analisis pengkaji melalui jumlah vokal yang diperolehi, iaitu terdapat tiga fonem vokal /a, i, u/.

Cara mengujarkan bunyi vokal yang ada dalam DMB dan distribusi fonem dalam suku kata terdapat dalam huraian seterusnya. Menurut Asmah & Rosline Sandai (2012), distribusi fonem membawa maksud suku kata iaitu pada awal, tengah atau akhir letaknya fonem. Menurut Salbia Hassan (2016) distribusi fonem vokal boleh dihuraikan dalam empat keadaan, iaitu;

- (i) Awal kata
- (ii) Antara konsonan
- (iii) Akhir kata
- (iv) Sebelum konsonan akhir

Fonem yang mempunyai kedudukan kata pada setiap kedudukan tersebut merupakan fonem yang memperolehi beban tugas yang lengkap dan fonem yang tidak mempunyai kedudukan fonem pada setiap posisi mempunyai beban tugas yang kurang. Namun, pada DMB, pengkaji hanya mengkaji beban tugas pada posisi awal, tengah dan di akhir kata.

Huraian bagi fonem vokal yang terdapat dalam DMB yang dituturkan oleh masyarakat Melayu Brunei di Lawas, Sarawak berdasarkan data yang telah di analisis dapat dilihat pada huraian seterusnya.

4.2.1 Vokal Hadapan Tinggi /i/

Vokal /i/ merupakan vokal tinggi yang semasa diujarkan lidah di bahagian hadapan di angkat namun lelangit lembut tidak disentuh. Pada masa yang sama, rongga mulut mengeluarkan udara dan menggetarkan pita suara.

Jadual 4.2: Distribusi bunyi fonem vokal /i/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	inda	/inda/	[inda]	tidak
	isuk	/isuk/	[isuk]	esok
Tengah kata	karita	/karita/	[karita]	kereta
	jalipan	/ɟalipan/	[ɟalipan]	lipan
Akhir kata	pari	/pari/	[pari]	ikan pari
	ati	/ati/	[ati:]	hati

Jadual 4.2 menunjukkan fonem vokal /i/ memiliki beban tugas yang lengkap, iaitu wujud pada awal kata, tengah kata dan akhir kata.

4.2.2 Vokal Belakang Tinggi /u/

Vokal hadapan ini merupakan vokal tinggi yang terdapat dalam DMB. Vokal tersebut dihasilkan semasa belakang lidah dinaikkan pada aras yang maksimum tetapi lelangit lembut tidak disentuh dan pada masa yang sama bibir dibundarkan. Udara pula dilepaskan secara terus melalui rongga mulut. Jadual 4.3 menunjukkan distribusi bunyi fonem vokal /u/:

Jadual 4.3: Distribusi bunyi fonem vokal /u/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	usin ujan	/usin/ /udʒan/	[usin] [udʒan]	Wang hujan
Tengah kata	galuk karusi	/galuk/ /karusi/	[galuk] [karusi]	jug kerusi
Akhir kata	cucu saribu	/ʔuʔu/ /saribu/	[ʔuʔu] [saribu]	cucu seribu

Jadual di atas membuktikan bahawa, beban tugas pada vokal /u/ adalah penuh, iaitu di awal kata, tengah kata dan akhir kata.

4.2.3 Vokal Hadapan Rendah /a/

Vokal hadapan /a/ dalam DMB ialah vokal yang apabila diujarkan kedudukan hadapan lidah akan turun pada aras yang rendah di dalam mulut. Kedudukan bibir pula dalam keadaan dihamparkan. Udara dilepaskan terus menerusi rongga mulut dan \ pita suara bergetar pada masa yang sama dan bunyi fonem vokal /a/ dihasilkan. Berikut merupakan distribusi bunyi fonem vokal /a/:

Jadual 4.4: Distribusi bunyi fonem vokal /a/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	atu alkum	/atu/ /alkum/	[atu ^w] [alkum]	itu halkum
Tengah kata	kalabu karabaw	/kalabu/ /karabaw/	[kalabu] [karabaw]	kelabu kerbau
Akhir kata	kaka kapala	/kaka/ /kapala/	[kaka] [kapala]	kakak kepala

Berdasarkan jadual 4.4, fonem vokal /a/ dalam DMB mempunyai beban tugas yang lengkap, iaitu wujud di setiap posisi kata, iaitu pada awal kata, tengah kata dan akhir kata.

4.3 Penentuan Fonem Vokal melalui Pasangan Minimal

Fonem merupakan unit terkecil yang dapat membezakan makna. Menurut Paitoon M. Chaiyanara (2006), fonem ditetapkan menggunakan kaedah pasangan minimal (*minimal pair*) daripada dua perkataan yang mempunyai perbezaan bunyi yang minimal, namun perkataan tersebut mempunyai maksud yang berbeza. Berikut merupakan pasangan minimal yang membuktikan fonem dalam DMB.

Analisis fonem dalam DMB ini dikenal pasti melalui teori yang terdapat dalam teori fonem (Paitoon M. Chaiyanara, 2006). Teori fonem menggunakan kaedah distribusi dan pasangan minimal untuk mengenal pasti fonem dalam sesebuah bahasa. Oleh itu, pengkaji menggunakan kaedah pasangan minimal untuk mengenal pasti fonem yang terdapat dalam DMB. Berikut merupakan pasangan minimal yang dapat membezakan fonem vokal yang terdapat dalam DMB:

Fonem /i/ dan /a/ ialah fonem yang wujud dalam DMB menggunakan pasangan minimal kerana, perkataan tersebut mempunyai perbezaan bunyi yang minimal, namun mempunyai maksud yang berbeza seperti /mirah/ dan /marah/:

Jadual 4.5: Pasangan minimal fonem /i/ dan /a/

DMB	BMS
/mirah/	‘merah’
/marah/	‘marah’

Bunyi fonem /a/ dan /u/ ialah fonem yang berlainan kerana mempunyai maksud yang berlainan dalam pasangan minimal /arang/ dan /urang/:

Jadual 4.6: Pasangan minimal fonem /a/ dan /u/

DMB	BMS
/arang/	‘arang’
/urang/	‘orang’

4.4 Sistem Konsonan dialek Melayu Brunei

Konsonan merupakan fonem yang dihasilkan dengan menggunakan proses menyebut bunyi tertentu. Misalnya, menggunakan dua bibir, langit keras, langit lembut, gusi, pita suara, rongga hidung, glottis dan banyak lagi. Abdul Hamid Mahmood (2002) menyatakan, konsonan ialah bunyi yang mengalami halangan pada alat artikulasi apabila dilafazkan. Terdapat dua jenis konsonan, iaitu konsonan bersuara dan konsonan tidak bersuara. Konsonan bersuara merupakan konsonan yang menggetarkan pita oleh arus udara yang keluar dari paru-paru apabila dihasilkan, manakala konsonan tidak bersuara merupakan konsonan yang tidak mempunyai getaran suara oleh arus udara apabila dihasilkan.

Berdasarkan analisis yang telah dilakukan, terdapat 18 fonem konsonan yang wujud dalam DMB di Lawas, Sarawak. Fonem-fonem tersebut terdiri daripada tujuh plosif /p, b, t, d, k, g, ʔ/, empat nasal /m, n, ɲ, ŋ/, dua afrikat /tʃ, dʒ/, dua frikatif /s, h/, satu fonem lateral /l/, satu getaran /r/ dan dua separuh vokal /w, y/. Jadual berikut menerangkan fonem konsonan yang terdapat dalam DMB di Lawas, Sarawak dengan lebih terperinci:

Jadual 4.7: Carta konsonan dialek Melayu Brunei

Artikulasi	Bilabial		Alveolar		Palatal		Velar		Glotal	
	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Plosif/Letupan	p	b	t	d			k	g		
Nasal/Sengauan	m		n		ɲ		ŋ			
Afrikat/Letusan					tʃ	dʒ				
Frikatif/Geseran			s						h	
Lateral/Sisian			l							
Getaran				r						
Separuh vokal	w				j					

Petunjuk:

[-] Tidak Bersuara

[+] Bersuara

Berdasarkan dapatan fonem konsonan yang diperoleh pengkaji, terdapat kelainan yang dikenal pasti berdasarkan kajian lepas yang sudah dijalankan oleh David dan Ishamina (2017) yang memperolehi 18 fonem konsonan dalam DMB yang dituturkan di Brunei Darussalam. Begitu juga dapatan konsonan yang diperolehi Jaluddin Chuchu (2003) yang hanya mendapat 18 konsonan DMTB. Namun, kajian ini mempunyai persamaan dengan Asmah (2008) yang memperolehi 19 konsonan dalam DMB yang dituturkan di Brunei Darussalam.

4.4.1 Plosif

Abdullah Hassan (2005) menyatakan, fonem konsonan plosif atau konsonan letupan dilakukan apabila alat sebutan dirapatkan kepada daerah sebutan yang tidak tetap dan dalam masa yang sama, udara yang keluar melalui rongga mulut akan disekat semasa udara dilepaskan dari paru-paru. Semasa melepaskan udara yang telah disekat dengan mengejut, bunyi seakan letupan akan dihasilkan. Beliau juga mengatakan bahawa, bunyi letupan tersebut bertukar-tukar apabila alat sebutan dan daerah diubah. Asmah dan Rosline (2012) menyatakan, udara yang tersekat tersebut dikeluarkan secara paksa seolah-olah menghasilkan bunyi meletup.

Berdasarkan analisis yang telah dilakukan, DMB mempunyai tujuh bunyi plosif yang terdiri daripada plosif bilabial /p/ dan /b/, plosif alveolar /t/ dan /d/, plosif velar /k/ dan /g/ serta plosif glotal /ʔ/. Distribusi fonem bagi fonem-fonem plosif dapat dilihat dengan lebih jelas pada jadual berikut:

4.4.1.1 Plosif bilabial tidak bersuara /p/

Jadual 4.8: Distribusi konsonan plosif bilabial tidak bersuara /p/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	patu	/patu/	[patu]	itik
Tengah kata	ampat	/ampat/	[ampat]	empat
Akhir kata	tarap	/tarap/	[tarap]	terap

Berdasarkan jadual di atas, fonem /p/ merupakan konsonan plosif tidak bersuara. Fonem /p/ memiliki beban tugas yang penuh dalam DMB kerana fonem tersebut hadir pada setiap posisi.

4.4.1.2 Plosif bilabial bersuara /b/

Jadual 4.9: Distribusi konsonan plosif bilabial bersuara /b/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	banci	/banɟi/	[banɟi]	benci
Tengah kata	biabas	/biabas/	[biʷabas]	jambu air
Akhir kata	-	-	-	-

Jadual 4.9 menunjukkan, fonem plosif bilabial bersuara /b/ DMB memiliki beban tugas yang tidak lengkap kerana hanya hadir pada posisi awal kata dan tengah kata.

4.4.1.3 Plosif alveolar tidak bersuara /t/

Jadual 4.10: Distribusi konsonan plosif alveolar tidak bersuara /t/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	tambak	/tambak/	[tambak]	dapur gas
Tengah kata	ati	/ati/	[ati:]	hati
Akhir kata	parut	/parut/	[parut]	perut

Berdasarkan jadual 4.10, fonem konsonan plosif alveolar tidak bersuara /t/ mempunyai beban tugas yang lengkap, iaitu hadir pada semua posisi kata.

4.4.1.4 Plosif alveolar bersuara /d/

Jadual 4.11: Distribusi konsonan plosif alveolar bersuara /d/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	dai	/dai/	[dai]	dahi
Tengah kata	udang	/udaŋ/	[udaŋ]	udang
Akhir kata	-	-	-	-

Jadual 4.11 menunjukkan fonem plosif alveolar bersuara /d/ dalam DMB tidak mempunyai beban tugas yang penuh kerana fonem tersebut tidak hadir pada posisi akhir kata.

4.4.1.5 Plosif velar tidak bersuara /k/

Jadual 4.12: Distribusi konsonan plosif velar tidak bersuara /k/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	kapit	/kapit/	[kapit]	permaidani
Tengah kata	cuklit	/ʈuklit/	[ʈuklit]	coklat
Akhir kata	tambak	/tambak/	[tambak]	dapur gas

Berdasarkan jadual 4.12, distribusi fonem konsonan plosif velar tidak bersuara /k/ dalam DMB mempunyai beban tugas yang lengkap. Fonem ini hadir pada setiap posisi kata.

4.4.1.6 Plosif velar bersuara /g/

Jadual 4.13: Distribusi konsonan plosif velar bersuara /g/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	giuk	/giuʔ/	[giʷuʔ]	cacing
Tengah kata	gagat	/gagat/	[gagat]	pepijat
Akhir kata	-	-	-	-

Jadual 4.13 menunjukkan distribusi fonem plosif velar bersuara /g/ dalam DMB tidak mempunyai beban tugas yang penuh kerana fonem tersebut tidak hadir pada posisi akhir kata.

4.4.2 Nasal

Konsonan nasal merupakan bunyi yang dihasilkan apabila udara dikeluarkan melalui peparu serta rongga mulut dan melalui rongga hidung pada masa yang sama. Abdullah Hassan (2005) menyatakan, konsonan nasal diujarkan seakan sama dengan penghasilan bunyi plosif. Namun, untuk menghasilkan bunyi nasal, langit lembut diturunkan agar udara mengalir keluar menerusi rongga hidung. Keadaan ini akan menghasilkan bunyi sengau. Bunyi-bunyi nasal yang dihasilkan merupakan bunyi yang bersuara.

Terdapat empat bunyi nasal yang wujud dalam DMB ialah /m/ ,/n/, /ɲ/ dan /ŋ/. Berikut merupakan huraian yang menerangkan bunyi nasal tersebut dengan lebih lanjut:

4.4.2.1 Nasal bilabial tidak bersuara /m/

Jadual 4.14: Distribusi konsonan nasal bilabial tidak bersuara /m/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	manantu	/manatu/	[mãñãntu]	menantu
Tengah kata	tamparik	/tamparik/	[tamparik]	guntur
Akhir kata	gandum	/gandum/	[gandum]	jagung

Jadual 4.14 menunjukkan, fonem konsonan nasal bilabial tidak bersuara /m/ yang terdapat dalam DMB memiliki beban tugas yang penuh sebab wujud pada setiap kedudukan kata.

4.4.2.2 Nasal alveolar tidak bersuara /n/

Jadual 4.15: Distribusi konsonan nasal alveolar tidak bersuara /n/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	nini	/nini/	[nĩnĩ]	nenek
Tengah kata	bananang	/bananang/	[banãnãŋ]	berenang
Akhir kata	sambilan	/sambilan/	[sambilan]	sembilan

Berdasarkan jadual 4.15, dapat dilihat fonem konsonan nasal alveolar tidak bersuara /n/ yang terdapat dalam DMB mempunyai beban tugas yang lengkap. Fonem ini hadir pada setiap posisi kata seperti jadual di atas.

4.4.2.3 Nasal palatal tidak bersuara /ɲ/

Jadual 4.16: Distribusi konsonan nasal palatal tidak bersuara /ɲ/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	nyanyah	/ɲaɲah/	[ɲãɲãh]	banyak cakap
Tengah kata	panyangat	/paɲaŋat/	[paɲãŋat]	lebah
Akhir kata	-	-	-	-

Jadual 4.16 di atas menunjukkan fonem konsonan nasal palatal tidak bersuara /ɲ/ yang terdapat dalam DMB mempunyai beban tugas yang tidak lengkap kerana tidak hadir pada posisi akhir kata.

4.4.2.4 Nasal velar tidak bersuara /ŋ/

Jadual 4.17: Distribusi konsonan nasal velar tidak bersuara /ŋ/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	ngalih	/ŋalih/	[ŋãlih]	penat
Tengah kata	nanggalah	/naŋgalah/	[nãŋgalah]	udang galah
Akhir kata	pamarang	/pamaranŋ/	[pamãranŋ]	parang

Berdasarkan jadual 4.17, dapat dilihat fonem konsonan nasal velar tidak bersuara /ŋ/ yang wujud dalam DMB mempunyai beban tugas yang penuh kerana fonem tersebut hadir pada setiap posisi kata.

4.4.3 Afrikat

Abdullah Hassan (2005) menyatakan, bunyi afrikat atau dikenali sebagai bunyi letusan dihasilkan dengan membunyikan bunyi seakan-akan letupan. Letusan untuk bunyi afrikat ini tertahan untuk seketika dan dilepaskan sedikit demi sedikit. Oleh itu, bunyi yang terhasil hanya bunyi letusan. Ada dua konsonan yang ada dalam bunyi afrikat iaitu, afrikat tidak bersuara /tʃ/ dan afrikat bersuara /dʒ/. Menurut Salbia Hassan (2016), konsonan letusan terjadi terdapat sedikit ruang yang terhasil pada palatal dan alveolar yang membolehkan laluan udara berdesis.

Dalam DMB hanya terdapat dua konsonan letusan, iaitu /tʃ/ dan /dʒ/. Berikut merupakan huraian yang lebih jelas mengenai bunyi konsonan letusan atau afrikat yang terdapat dalam DMB:

4.4.3.1 Konsonan afrikat palatal tidak bersuara /tʃ/

Jadual 4.18: Distribusi konsonan afrikat palatal tidak bersuara /tʃ/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	cuik	/tʃuik/	[tʃu ^w ik]	mangkuk kecil
Tengah kata	cacak	/tʃatʃaʔ/	[tʃatʃaʔ]	cicak
Akhir kata	-	-	-	-

Jadual 4.18 di atas menunjukkan, fonem konsonan afrikat palatal tidak bersuara /tʃ/ dalam DMB tidak mempunyai beban tugas yang lengkap kerana fonem tersebut tidak hadir pada posisi akhir kata.

4.4.3.2 Konsonan afrikat palatal bersuara /dʒ/

Jadual 4.19: Distribusi konsonan afrikat palatal bersuara /dʒ/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	jamban	/dʒamban/	[dʒamban]	tandas
Tengah kata	ajai	/adʒay/	[adʒaj]	dagu
Akhir kata	-	-	-	-

Berdasarkan jadual 4.19, dapat dilihat fonem konsonan afrikat palatal bersuara /dʒ/ dalam DMB mempunyai beban tugas yang tidak lengkap kerana fonem ini tidak hadir pada posisi akhir kata.

4.4.4 Frikatif

Abdullah Hassan (2005) menyatakan, bunyi frikatif atau geseran dihasilkan apabila udara yang disempitkan mengalir menerusi rongga mulut. Pada masa yang sama, rapatkan langit lembut semula belakang dinding lengkung dan keluarkan udara melalui rongga mulut sahaja.

Dalam DMB, hanya terdapat dua fonem frikatif, iaitu konsonan frikatif alveolar tidak bersuara /s/ dan konsonan frikatif glotal tidak bersuara /h/. Berikut merupakan keterangan yang lebih lanjut mengenai frikatif dalam DMB:

4.4.4.1 Konsonan frikatif alveolar tidak bersuara /s/

Jadual 4.20: Distribusi konsonan frikatif alveolar tidak bersuara /s/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	sasaban	/sasaban/	[sasaban]	papan pemotong
Tengah kata	iski	/iski/	[iski]	gembira
Akhir kata	biabas	/biabas/	[bi ^ʰ abas]	jambu air

Jadual 4.20 menunjukkan, fonem konsonan frikatif alveolar tidak bersuara /s/ mempunyai beban tugas yang lengkap kerana hadir pada setiap posisi kata.

4.4.4.2 Konsonan frikatif glotal tidak bersuara /h/

Jadual 4.21: Distribusi konsonan frikatif glotal tidak bersuara /h/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	-	-	-	-
Tengah kata	bahu	/bahu/	[bahu]	bahu
Akhir kata	panuh	/panuh/	[panũh]	penuh

Berdasarkan jadual 4.21, dapat dilihat fonem konsonan frikatif glotal tidak bersuara /h/ dalam DMB mempunyai beban yang tidak lengkap kerana tidak hadir pada posisi awal perkataan.

4.4.5 Lateral

Menurut Abdullah Hassan (2005), fonem lateral atau sisian dihasilkan apabila udara dikeluarkan di kanan dan kiri lidah dalam rongga mulut. Bunyi tersebut terhasil semasa lidah naik ke paras atas gusi. Pada masa yang sama, udara keluar menerusi peparu yang ditekan pada sisi kanan dan kiri lidah. Bunyi tersebut mewujudkan bunyi konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/.

Dalam DMB, terdapat konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/. Berikut merupakan huraian lebih lanjut:

4.4.5.1 Konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/

Jadual 4.22: Distribusi konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	lampung	/lampuŋ/	[lampuŋ]	lampu
Tengah kata	dalam	/dalam/	[dalam]	banjir
Akhir kata	biskal	/biskal/	[biskal]	basikal

Berdasarkan jadual 4.22, dapat dilihat fonem konsonan lateral alveolar tidak bersuara /l/ dalam DMB, mempunyai beban tugas yang penuh kerana hadir pada setiap posisi kata.

4.4.6. Getaran

4.4.6.1. Konsonan getaran alveolar bersuara /r/

Jadual 4.23: Distribusi konsonan getaran alveolar bersuara /r/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	rangit	/raŋit/	[raŋĩt]	nyamuk
Tengah kata	kiray	/kiraj/	[kiraj]	kening
Akhir kata	tabir	/tabir/	[tabir]	langsir

Jadual 4.23 menunjukkan, distribusi konsonan getaran alveolar bersuara /r/ dalam DMB mempunyai beban tugas yang lengkap. Hal ini demikian kerana, fonem tersebut hadir pada semua posisi kata.

4.4.7 Separuh Vokal

Menurut Abdullah Hassan (2005), bunyi separuh vokal merupakan bunyi yang dihasilkan secara sama apabila bunyi vokal diujarkan, namun tidak diselesaikan menjadi vokal. Namun, bunyi tersebut mempunyai perbezaan dengan bunyi vokal kerana semasa dihasilkan, bunyi ini tidak diganggu semasa melalui laluan udara. Bunyi separuh vokal pula mempunyai gangguan pada laluan udara apabila dihasilkan.

Dua bunyi separuh vokal yang wujud dalam DMB, iaitu separuh vokal bilabial tidak bersuara /w/ dan separuh vokal palatal tidak bersuara /j/. berikut merupakan huraian lanjut mengenai bunyi vokal dalam DMB:

4.4.7.1 Konsonan separuh vokal bilabial tidak bersuara /w/

Jadual 4.24: Distribusi konsonan separuh vokal bilabial tidak bersuara /w/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	wani	/wani/	[wan̩]	Kuini
Tengah kata	gagawi	/gagawi/	[gagawi]	Sudip
Akhir kata	karabaw	/karabaw/	[karabaw]	Kerbau

Berdasarkan jadual 4.24, fonem konsonan separuh vokal bilabial tidak bersuara /w/ dalam DMB tersebut mempunyai beban tugas yang lengkap kerana, fonem /w/ hadir pada setiap posisi kata.

4.4.7.2 Konsonan separuh vokal palatal tidak bersuara /j/

Jadual 4.25: Distribusi konsonan separuh vokal palatal tidak bersuara /j/

Distribusi	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
Awal kata	-	-	-	-
Tengah kata	payau	/pajaw/	[pajaw]	Rusa
Akhir kata	sikuy	/siku ^j /	[siku ^j]	Tembikai

Berdasarkan jadual 4.25, fonem konsonan separuh vokal palatal tidak bersuara /j/ yang terdapat dalam DMB mempunyai beban tugas yang tidak penuh kerana fonem tersebut tidak hadir pada posisi awal perkataan.

4.5 Penentuan Fonem Konsonan melalui Pasangan Minimal

Bunyi fonem /p/ dan /b/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.26: Pasangan minimal fonem /p/ dan /b/

DMB	BMS
/pagi/	‘pagi’
/bagi/	‘beri’

Bunyi fonem /t/ dan /d/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.27: Pasangan minimal fonem /t/ dan /d/

DMB	BMS
/taun/	‘tahun’
/daun/	‘daun’

Bunyi fonem /k/ dan /g/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.28: Pasangan minimal fonem /k/ dan /g/

DMB	BMS
/kalas/	‘merah jambu’
/galas/	‘gelas’

Bunyi fonem /m/ dan /t/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.29: Pasangan minimal fonem /m/ dan /t/

DMB	BMS
/makan/	‘makan’
/takan/	‘tekan’

Bunyi fonem /n/ dan /r/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.30: Pasangan minimal fonem /n/ dan /r/

DMB	BMS
/ani/	‘ini’
/ari/	‘hari’

Bunyi fonem /p/ dan /k/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.31: Pasangan minimal fonem /p/ dan /k/

DMB	BMS
/pariŋ/	‘nyaring’
/kariŋ/	‘kering’

Bunyi fonem /ŋ/ dan /h/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.32: Pasangan minimal fonem /ŋ/ dan /h/

DMB	BMS
/patan/	‘petang’
/patah/	‘patah’

Bunyi fonem /tʃ/ dan /d/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.33: Pasangan minimal fonem /tʃ/ dan /d/

DMB	BMS
/tʃari/	‘cari’
/dari/	‘dari’

Bunyi fonem /dʒ/ dan /n/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.34: Pasangan minimal fonem /dʒ/ dan /n/

DMB	BMS
/adʒay/	‘dagu’
/anay/	‘anai-anai’

Bunyi fonem /s/ dan /l/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.35: Pasangan minimal fonem /s/ dan /l/

DMB	BMS
/sambat/	‘pagi’
/lambat/	‘lambat’

Bunyi fonem /w/ dan /b/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.36: Pasangan minimal fonem /w/ dan /b/

DMB	BMS
/waris/	‘waris’
/baris/	‘baris’

Bunyi fonem /y/ dan /d/ merupakan fonem yang berbeza kerana mempunyai makna yang berlainan dalam pasangan minimal berikut:

Jadual 4.37: Pasangan minimal fonem /y/ dan /d/

DMB	BMS
/payah/	‘susah’
/padah/	‘beritahu’

4.6 Diftong, Rangkap Vokal dan Rangkap Konsonan

4.6.1 Diftong

Abdullah Hassan (2005) menyatakan, diftong merupakan vokal yang mengalami geluncuran apabila dilafazkan. Maksudnya, vokal disebut menggeluncur dan bergabung dengan vokal yang lain. Menurut Roshidah Hassan (2006), diftong merupakan urutan dua vokoid yang memiliki satu puncak kelantangan apabila diujarkan. Salah satu vokoid tersebut mewujudkan geluncuran dalam penghasilan bunyi.

Dalam DMB, terdapat tiga jenis diftong, iaitu [ay], [aw] dan [uy]. Diftong tersebut terhasil apabila bunyi vokal [a] dan [y] digabungkan menjadi diftong [ay] dalam satu bunyi. Jadual berikut dapat menerangkan diftong yang terdapat dalam DMB dengan lebih jelas.

Jadual 4.38: Diftong dalam DMB

Diftong	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
ay	aj ay lant ay	/adʒ aj / /lant aj /	[adʒ ay] [lant ay]	dagu lantai
aw	pay aw pias aw	/paj aw / /pias aw /	[paj aw] [pi ^y as aw]	rusa kelapa
uy	sik uy	/sik uj /	[sik uy]	Tembikai

Berdasarkan jadual 4.38, dapat dilihat diftong yang terdapat dalam DMB banyak berlaku apabila vokal /a/ bertemu dengan bunyi geluncuran seperti /y/ dan /w/.

4.6.2 Rangkap Vokal dalam DMB

Menurut Roshidah Hassan (2006), rangkap vokal merupakan vokal yang berturutan sama ada dua atau lebih yang wujud dengan cara berturutan pada suatu kata. Selain itu, rangkap vokal mempunyai ciri akustik yang sama kuat. Rangkap vokal tersebut mempunyai dua jenis iaitu rangkap vokal ke depan dan rangkap vokal ke belakang. Abdul Hamid Mahmood (2002) menjelaskan, rangkap vokal sebagai satu perkataan yang mempunyai vokal yang wujud secara berterusan. Menurut Asmah dan Rosline (dalam Salbia Hassan, 2016) menyatakan, rangkap vokal ialah satu kesatuan yang mempunyai tugas tertinggi atau puncak (*nucleus*) dalam suku kata.

Berdasarkan data yang telah di analisis, pengkaji mendapati rangkap vokal yang terdapat dalam DMB terdiri daripada enam rangkap vokal. Antaranya ialah [ia], [iu], [ai], [au], [ui] dan [ua]. Jadual berikut menerangkan rangkap vokal yang wujud dalam DMB dengan lebih terperinci:

Jaduan 4.39: Rangkap vokal dalam DMB

Rangkap Vokal	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
ia	paradian	/paradian/	[paradiʔan]	saudara-mara
iu	giuk	/giuʔ/	[giʔuʔ]	cacing
ai	aing	/aiŋ/	[aʔiŋ]	air
au	lauk	/lauʔ/	[laʔuʔ]	ikan
ui	cuik	/tʃuiʔ/	[tʃʔuʔik]	mangkuk kecil
ua	dua	/dua/	[duʔa]	dua

Berdasarkan jadual 4.39 menunjukkan, rangkap vokal dalam DMB merangkumi fonem vokal /i/, /a/ dan /u/.

4.6.3 Rangkap Konsonan

Rangkap konsonan merupakan dua konsonan yang berturut-urut dalam satu perkataan. Menurut Salbia Hassan (2016), rangkap konsonan merupakan gabungan konsonan nasal dengan konsonan oral yang ditentukan oleh artikulasi konsonan tersebut. Roshidah Hassan (2006) menyatakan bahawa, rangkap konsonan ialah dua fonem konsonan yang berturutan atau lebih yang hadir dalam satu perkataan. Melalui dapatan yang telah dianalisis, pengkaji memperolehi dua rangkap konsonan yang wujud dalam DMB di Lawas. Antaranya ialah, rangkap konsonan nasal-oral yang terdiri daripada **mp, mb, nd, nt, ntʃ, ndʒ, ɲs, ɲg, dan ŋk** serta rangkap konsonan ora-oral iaitu **sk, kl, rp** dan **sb**. Rangkap-rangkap konsonan ini hanya berlaku pada lingkungan tengah kata.

4.6.3.1 Rangkap Konsonan Nasal-Oral

Rangkap nasal-oral dalam DMB terdiri daripada bunyi konsonan nasal yang dituruti oleh konsonan plosif. Selain itu, bunyi konsonan nasal yang diikuti oleh konsonan afrikat. Berikut merupakan rangkap konsonan yang terdapat dalam DMB:

- i. Nasal + plosif (NP)**
- ii. Nasal + Afrikat (NAf)**

(i) Nasal + Plosif

Jadual 4.40: Rangkap konsonan nasal-oral dalam DMB

Rangkap konsonan	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
/mp/	lumpur	/lumpur/	[lumpur]	lumpur
	tamparik	/tamparik/	[tamparik]	guntur
	lampung	/lampuŋ/	[lampuŋ]	lampu
/mb/	tambing	/tambiŋ/	[tambiŋ]	tebing
	tambak	/tambak/	[tambak]	dapur gas
	ambuk	/ambuʔ/	[ambuʔ]	monyet
/nd/	gandum	/gandum/	[gandum]	jagung
	kadundung	/kadunduŋ/	[kadunduŋ]	kedundung
	indung tangan	/induŋ taŋan/	[induŋ taŋãn]	ibu jari
/nt/	pantai	/pantay/	[pantay]	pantai
	pantaran	/pantaran/	[pantaran]	beranda
	kantung	/kantuŋ/	[kantuŋ]	beg yang bertali
/ntʃ/	kancang	/kantʃan/	[kantʃan]	kencang
	banci	/banʃi/	[banʃi]	benci
/ndʒ/	talunjuk	/talundʒuʔ/	[talundʒuʔ]	jari telunjuk
/ŋs/	angsa	/aŋsa/	[aŋsa]	angsa
	langsar	/laŋsar/	[laŋsar]	langsar
/ŋg/	mangga-mangga	/maŋga- /maŋga/	[mãŋga- mãŋga]	labah-labah
	nenggalah	/nəŋgalah/	[nəŋgalah]	udang galah

/ŋk/	tangkujuh	/taŋkudʒuh/	[taŋkudʒuh]	tengkujuh
	kala jangking	/kala dʒaŋkiŋ/	[kala dʒaŋkiŋ]	kela jengkin
	kalingking	/kaliŋkiŋ/	[kaliŋkiŋ]	jari kelingking

4.6.3.2 Rangkap Konsonan Oral-Oral

Rangkap konsonan dalam DMB juga mempunyai rangkap konsonan oral-oral. Menurut Asmah (2006), rangkap konsonan oral-oral merupakan bunyi konsonan plosif yang diikuti oleh bunyi likuida. Menurutnya lagi, rangkap-rangkap tersebut terbentuk oleh bunyi-bunyi plosif yang tidak kontinuan dan bunyi-bunyi likuida yang kontinuan. Jadual berikut menerangkan rangkap konsonan oral-oral dalam DMB dengan lebih terperinci:

Jadual 4.41: Rangkap konsonan oral-oral dalam DMB

Rangkap konsonan	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
/sk/	iski	/iski/	[iski]	gembira
/kl/	biskal	/biskal/	[biskal]	basikal
	cuklit	/tʃuklit/	[tʃuklit]	coklat
/rp/	garpu	/garpu/	[garpu]	gerfu
/sb/	isbok	/isboʔ/	[isboʔ]	peti sejuk

4.7 Kesimpulan

Berdasarkan perbincangan pada bab 4, DMB yang dituturkan di Lawas mempunyai tiga (3) bunyi vokal dan 18 bunyi konsonan. Bunyi vokal yang terdapat dalam DMB yang dituturkan di Lawas, Sarawak terbentuk daripada dua vokal hadapan, iaitu fonem /i/ dan /a/, dan satu vokal belakang /u/. Manakala, bunyi konsonan DMB pula terbentuk daripada enam konsonan plosif /p, b, t, d, k, g/, empat nasal /m, n, ɲ, ɳ/, dua afrikat /tʃ, dʒ/, dua frikatif /s, h/, satu fonem lateral /l/, satu getaran /r/ dan dua separuh vokal /w, y/.

Pengkaji mendapati, data yang diperolehi ini memiliki dapatan yang sama dengan dapatan yang diperolehi dalam kajian Asmah (2008) yang mengkaji sistem vokal DMB yang dituturkan oleh masyarakat Melayu Brunei yang menetap di Bandar Seri Bagawan Brunei Darussalam, kajian yang dijalankan Jaludin Chuchu (2003) terhadap masyarakat Melayu Brunei yang tinggal di Teluk Brunei dan penyelidikan yang telah dijalankan oleh Clynes (2001) yang mengkaji DMB yang dituturkan di Kampung Ayer. Kajian-kajian tersebut memperoleh tiga vokal yang wujud dalam DMB, iaitu fonem vokal /a, i, u/.

Sistem vokal DMB yang dituturkan di Lawas, Sarawak yang telah diperolehi pengkaji mendapati terdapat persamaan dengan kajian yang dilakukan oleh Jaluddin Chuchu (2003), iaitu terdapat 18 fonem konsonan yang terdapat dalam DMB yang dituturkan di Teluk Brunei. Namun, dapatan pengkaji berbeza dengan dapatan dalam kajian Asmah (2008) yang memperoleh 19 fonem konsonan. Pengkaji mendapati dapatan tersebut mempunyai perbezaan mungkin oleh kerana faktor kedudukan geografi. Hal ini demikian kerana, kajian Asmah (2008) dijalankan di Bandar Seri Bagawan Brunei Darussalam, manakala pengkaji menjalankan kajian di Lawas, Sarawak.

Selain itu, diftong dalam DMB pula terdiri daripada tiga jenis, iaitu [ay], [aw] dan [uy]. Dapatan yang diperolehi pengkaji mempunyai perbezaan dengan dapatan Asmah (2005) yang hanya memperolehi dua diftong DMB, iaitu [aw] dan [uy]. Rangkap vokal DMB terdiri daripada [ia], [iu], [ai], [au], [ui] dan [ua]. Dapatan ini juga berbeza dengan Asmah (2005) yang hanya memperolehi rangkap vokal [ia], [au], [ua], dan [ui]. Rangkap konsonan dalam DMB pula rangkap konsonan nasal-oral yang terdiri daripada sembilan, iaitu **mp, mb, nd, nt, ntʃ, ndʒ, ɲs, ɲg, dan ɲk** serta rangkap konsonan ora-oral iaitu, **sk, kl, rp** dan **sb**. Rangkap konsonan yang diperolehi pengkaji juga ada perbezaan dengan rangkap konsonan yang diperolehi Asmah (2005) yang hanya memperolehi lapan rangkap nasal-oral **mp, mb, nt, nd, ngk, ngg, nc, dan nj**.

BAB 5

KESIMPULAN

5.1 Pengenalan

Bab ini akan membuat ringkasan terdapat kajian ini dengan menghuraikan ringkasan hasil kajian. Selain itu, pengkaji juga akan menyatakan implikasi kajian ini dan memberi cadangan tentang hala tuju kajian ini pada masa hadapan.

5.2 Ringkasan

Tujuan kajian ini adalah untuk menganalisis sistem fonologi yang wujud dalam dialek Melayu Brunei di Lawas, Sarawak. Kajian ini mempunyai beberapa objektif kajian iaitu. untuk mengenal pasti fonem vokal yang terdapat dalam dialek Melayu Brunei, mengenal pasti fonem konsonan yang terdapat dalam dialek Melayu Brunei serta mengenal pasti diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan dalam dialek Melayu Brunei. Tumpuan kajian ini ialah kepada DMS yang dituturkan masyarakat Melayu Brunei yang tinggal di Lawas, Sarawak.

Pendekatan yang diaplikasikan dalam melakukan kaedah ini ialah kualitatif berbentuk deskriptif bagi mengenal pasti dan mengkaji sistem fonologi DMB. Pengkaji telah menjalankan temu bual terhadap empat orang informan merupakan penduduk asal dari dua buah kampung yang berdekatan dengan lokasi kajian dan mengikut kriteria yang ditetapkan berdasarkan Asmah (2001). Instrumen kajian ini menggunakan 100 senarai Swadesh (Samarain, 1993) dan tujuh senarai domain Asmah (2001) untuk mendapatkan data.

Pengkaji telah menyediakan 100 senarai kata Swadesh (Samarin, 1993) dan tujuh domain untuk persediaan pengkaji dalam proses temu bual untuk mendapatkan data menggunakan alat rakaman. Data yang diperolehi dianalisis menggunakan teori yang digunakan iaitu struktural yang dihuraikan secara deskriptif menggunakan Model Deskriptif Asmah (2006). Model linguistik deskriptif merupakan model yang paling padan diaplikasikan terhadap kajian ini disebabkan tujuan utama model linguistik deskriptif ialah untuk mengkaji bidang linguistik yang menyelidik sistem bahasa pada sesuatu masa tertentu menggunakan kaedah penelitian melalui kajian lapangan bahasa yang dikaji.

Seterusnya, pengkaji juga menggunakan teori fonem (Paitoon M. Chaiyanara, 2006) untuk mengenal pasti fonem vokal, fonem konsonan, diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan dalam DMB. Teori ini menggunakan kaedah pasangan minimal untuk membuktikan fonem yang terdapat dalam DMB. Sekiranya kata tersebut dapat membezakan makna, maka bunyi tersebut berstatus fonem. Jika tidak membezakan makna, maka bunyi tersebut adalah alofon. Dengan menggunakan teori ini, pengkaji mendapati terdapat 21 fonem yang wujud dalam DMB di Lawas, Sarawak. Fonem-fonem tersebut terdiri daripada tiga (3) fonem vokal dan 18 fonem konsonan.

Bunyi diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan juga dikenal pasti dalam kajian ini. Pengkaji menjelaskan bunyi-bunyi tersebut dengan terperinci dengan menjelaskan maksud setiap contoh yang kata. Dalam DMB, terdapat tiga bunyi diftong yang wujud, iaitu [ay], [aw] dan [uy]. Selain itu, rangkap vokal dalam DMB pula terduru daripada [ia], [au], [ua], dan [ui]. Rangkap konsonan dalam DMB pula rangkap konsonan nasal-oral yang terdiri daripada Sembilan, iaitu **mp**, **mb**, **nd**, **nt**, **ntʃ**, **ndʒ**, **ŋs**, **ŋg**, dan **ŋk** serta rangkap konsonan ora-oral iaitu, **sk**, **kl**, **rp** dan **sb**.

5.3 Implikasi Kajian

Pulau Borneo merupakan kawasan paling besar di Malaysia. Terdapat banyak bahasa yang wujud disebabkan oleh kepelbagaian kaum yang terdapat di Pulau Borneo pada masa yang sama. Namun, kajian mengenai bunyi bahasa di Borneo amat terhad dijalankan dan didokumentasikan terutamanya di Sarawak. Oleh itu, harapan pengkaji agar kajian yang dilakukan ini menjadi salah satu langkah dalam membantu memperbanyakkan lagi dokumentasi kajian-kajian bahasa yang terdapat di Sarawak dengan data yang masih segar.

Selain itu, terdapat sedikit perbezaan yang wujud terhadap DMB yang dituturkan di Lawas, Sarawak dan di Brunei Darussalam. Kajian DMB di Brunei Darussalam oleh Asmah (2008) yang memperolehi 19 fonem konsonan. Pengkaji mendapati dapatan tersebut mempunyai perbezaan mungkin kerana faktor kedudukan geografi. Hal ini demikian, kajian Asmah (2008) dijalankan di Bandar Seri Bagawan Brunei Darussalam, manakala pengkaji menjalankan kajian di Lawas, Sarawak. Perbezaan ini jelas menunjukkan bahawa, banyak variasi yang wujud antara DMB mengikut kedudukan geografinya masing-masing.

5.4 Hala Tuju Kajian Masa Hadapan

Pengkaji berharap agar kajian ini dapat menjadi panduan kepada pengkaji yang akan datang yang mempunyai hasrat untuk mengkaji bidang fonologi terutamanya dalam dialek Melayu Brunei dan bahasa-bahasa yang wujud di Pulau Borneo. Hal ini kerana, kajian terhadap bidang bahasa seperti bidang fonologi amat terhad di Pulau Borneo. Kaedah kajian yang diaplikasikan dalam kajian seperti model deskriptif Asmah (2006) dan teori fonem (Paitoon M. Chaiyanara, 2006) amat sesuai

untuk menjadi panduan bagi menjalankan penyelidikan dalam bidang fonologi di masa akan datang kelak.

Selain itu, kajian ini hanya mengkaji beberapa aspek dalam bidang fonologi seperti fonem vokal, fonem konsonan, diftong, rangkap vokal dan rangkap konsonan. Pengkaji pada masa akan datang dapat memperluaskan kajian ini dengan mengkaji aspek fonologi yang lebih meluas seperti aspek alofon, proses fonologi yang terdiri daripada pemonoftongan serta pengguguran dan penggantian secara deskriptif. Pengkaji pengharapkan, kajian ini dapat memberikan idea kepada kajian akan datang yang lebih meluas dengan mengaplikasikan lagi teori-teori lain yang dapat digunakan dalam kajian bidang fonologi.

5.5 Kesimpulan

Keseluruhan kajian telah dirumuskan dalam bab ini yang terdiri daripada tujuan, objektif, latar belakang, metodologi, dapatan serta perbincangan kajian pada masa akan datang. Selain itu, kajian ini telah mengisi kelompangan terhadap kajian-kajian lepas dengan menjawab ketiga-tiga objektif kajian. Diharapkan agar kajian ini dapat memberi impak yang tinggi khususnya dalam DMB di Lawas, Sarawak. Harapan pengkaji juga agar kajian ini mampu meningkatkan kualiti kajian pada masa akan datang.

RUJUKAN

- Abdul Hamid Mahmood. (2002). *Guru dan Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: City Reprographic Services.
- Abdullah Hamid Mahmood. (2002). *Fonetik dan Fonologi bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Pro-Officw Shoppe Sdn Bhd.
- Abdullah Hassan. (2005). *Linguistik Am: siri pengajaran dan pembelajaran Bahasa Melayu*. Bentong: PTS Publication.
- Abdullah Hassan & Ainon Mohd. (1994). *Bahasa Melayu untuk Maktab Perguruan*. Kuala Lumpur: Fajar Bakti.
- Aini Haji Karim. (2010). Terminologi Kekerabatan dalam Dialek Melayu Brunei: Kepelbagaian, Perubahan dan Cabaran Asimilasi Bahasa Inggeris. *Rampak Serantau*, 17(1823-738X), 320-343.
- Asmah Haji Omar & Rosline Sandai. (2012). *Fonologi bahasa Iban*. Tanjong Malim, Perak: Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- Asmah Haji Omar. (2008). *Susur galur bahasa Melayu* (edisi ke-2). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (2006). *Bahasa Mah Meri*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Asmah Haji Omar. (2001). *Kaedah penyelidikan bahasa di lapangan*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (1975). *Linguistik deskriptif dan tradisi lisan*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Azizah Hamzah. (2010). Kaedah kualitatif dalam penyelidikan sosiobudaya. *Jurnal pengajian Media Malaysia*, 6(1), 1-10.
- Bloomfield, L. (1964). *Language*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Chong, S. (2009). Dialek-dialek Melayu di Lembah Baram. *International Journal of the Malay world and civilisation* 27(2), 58-71.

- Clynes, A. (2001). Brunei Malay: An Overview. *Occasional Papers in Language Studies*, 7, 11-43.
- Collin, J.T. (1996). *Khazanah dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Crystal, D. (2009). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Hoboken, NJ, US: Blackwell Publishing.
- Chambers, J.K. & Trudgill, P. (1980). *Dialectology*. London: Cambridge University Press.
- Dayang Fatimah Haji Awang Chuchu. (2005). *Cabaran dan identiti Fonetik dan Leksikon DMB-BMS dalam seminar antarabangsa dialek-dialek Austronesia di Nusantara II*. 1-3 Oktober 2005.
- David, D. & Ishamina, A. (2017). Brunei Malay. *Journal of the International Phonetic Association*, 47(1). 99-108.
- Jaludin Chuchu. (2008). Bahasa Melayu Brunei dan Identiti: Hala Tuju ke Depan. *Linguistik Indonesia*, 26(2). 185-196.
- Jaludin Chuchu. (2003). *Dialek Melayu Brunei dalam salasilah bahasa Melayu Purba*. Selangor: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Jones, D. (1956). *Outline of English Phonetics*. Cambridge: W. Heffer & Sons Ltd. Ladefoged,
- Ladefoged, P., & Johnson, K. (2011). *A course in Phonetics, Sixth edition*. Australia: Wardsworth Cengege Learning.
- Mardiana Mahadi (2005). *Proses pembentukan kata dialek Melayu Brunei berdasarkan teori Fonologi-Morfologi leksikal*. Retrieved from <http://eprints.usm.my/30032/> 15 Oktober 2019.
- Paitoon M. Chaiyanara. (2006). Teori fonem. *Jurnal ilmiah Bahasa dan Sastra*, 11(2), 63-68. Retrieved from <http://repository.usu.ac.id/bitstream/handle/123456789/21289/log-okt2006-2%20%284%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Pei, Mario. (1960). *The Story of Language*. USA: Peguin.

- Roshidah Hassan. (2006). Gabunngan Fonem dan suku kata. *Bahasa Mah Meri*. Selangor: Universiti Malaya. 56-68.
- Saidatul Faiqah Samasu & Adi Yasran Abdul Aziz. (2013). Inventori Fonem Konsonan Dialek Melayu Kuching Sarawak. *Jurnal Linguistik* 17(1), 10-18.
- Salbia Hassan. (2016). *Kajian Fonologi Dialek Melayu Kabong*. Universiti Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia.
- Samarin, W.J. (1993). *Linguistik lapangan: Panduan kerja lapangan linguistik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Schogt, H. G. (1966). Baudouin De Courtenay and Phonological Analysis. *La Linguistique* 2(2), 15-29.
- S. Nathesan. (2001). *Makna dan bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Yunus Maris, M. (1980). *The Malay Sound System*. Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd.

LAMPIRAN

Lampiran 1

Maklumat Informan

Informan 1

Nama: Mohd Jasni Bin Durahman

Umur: 43 Tahun

Alamat: Kampung Sebelah Baru 98800 Sundar Lawas, Sarawak.

Informan 2

Nama: Halim bin Kahar

Umur: 45 Tahun

Alamat: Kampung Tanjung Pagar 98800 Sundar Lawas, Sarawak.

Informan 3

Nama: Hajah Zamilah binti Batong

Umur: 60 Tahun

Alamat: Kampung Sebelah Baru 98800 Sundar Lawas, Sarawak.

Informan 4

Nama: Halimah binti Julaihee

Umur: 47 Tahun

Alamat: Kampung Sebelah Baru 98800 Sundar Lawas, Sarawak.

Lampiran 2

100 Kata Dasar Swadesh (Samarin, 1993)

Bil.	Bahasa Melayu	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik
1	saya	aku	/aku/	[aku]
2	anda	kita	/kita/	[kita]
3	kami	kami	/kami/	[kamĩ]
4	ini	ani	/ani/	[anĩ]
5	itu	atu	/atu/	[atu]
6	siapa	siapa	/siapa/	[si'apa]
7	apa	apa	/apa/	[apa]
8	tidak	inda	/indaʔ/	[indaʔ]
9	semua	semua	/səmuə/	[səmu ^w a]
10	banyak	banyak	/baŋaʔ/	[baŋãʔ]
11	satu	satu	/satu/	[satu]
12	dua	dua	/dua/	[du ^w a]
13	besar	basar	/basar/	[basar]
14	panjang	panjang	/paŋdʒaŋ/	[paŋdʒãŋ]
15	kecil	damit	/damit/	[damĩt]
16	perempuan	bini-bini	/bini-bini/	[bini ⁱ -bini ⁱ]
17	lelaki	laki-laki	/laki-laki/	[laki-laki]
18	orang	urang	/uraŋ/	[u ^w raŋ]
19	ikan	lauk	/lauʔ/	[la ^w uʔ]
21	anjing	kuyuj	/kujuʔ/	[kujuʔ]
22	kutu	kutu	/kutu/	[kutu]
23	pokok	kayu	/kayu/	[kaju]
24	biji	biji	/bidʒi/	[bidʒi]
25	daun	daun	/daun/	[da ^w un]

26	akar	akar	/akar/	[akar]
27	kulit kayu	kulit kayu	/kulit kaju/	[kulit kaju]
28	kulit	kulit	/kulit/	[kulit]
29	isi	isi	/isi/	[isi]
30	darah	darah	/darah/	[darah]
31	tulang	tulang	/tulaŋ/	[tulaŋ]
32	lemak	lamak	/lamaʔ/	[lamãʔ]
33	telur	talur	/talur/	[talur]
34	tanduk	tanduk	/tanduʔ/	[tanduk]
35	ekor	ikung	/ikuŋ/	[ikuŋ]
36	bulu	bulu	/bulu/	[bulu]
37	rambut	rambut	/rambut/	[rambut]
38	kepala	kapala	/kapala/	[kapala]
39	telinga	talinga	/taliŋa/	[taliŋã]
40	mata	mata	/mata/	[mãta]
41	hidung	idung	/iduŋ/	[iduŋ]
42	mulut	mulut	/mulut/	[mũlut]
43	gigi	gigi	/gigi/	[gigi]
44	lidah	lidah	/lidah/	[lidah]
45	jari	jari	/dʒari/	[dʒariʲ]
46	kaki	batis	/batis/	[batis]
47	lutut	tuhut	/tuhut/	[tuhut]
48	tangan	tangan	/taŋan/	[taŋãn]
49	perut	parut	/parut/	[parut]
50	dagu	ajai	/adʒaj/	[adʒay]
51	buah dada	susu	/susu/	[susu]
52	jantung	jantung	/dʒantun/	[dʒantun]
53	hati	ati	/ati/	[ati:]

54	minum	minum	/minum/	[mĩnũm]
55	makan	makan	/makan/	[mākan]
56	gigit	gigit	/gigit/	[gigit]
57	lihat	liat	/lijat/	[lijat]
58	dengar	dangar	/daŋar/	[daŋār]
59	tahu	tau	/tau/	[ta ^w u]
60	tidur	tidur	/tidur/	[tidur]
61	mati	mati	/mati/	[māti]
62	bunuh	bunuh	/bunuh/	[bunũh]
63	berenang	bananang	/bananaŋ/	[banānāŋ]
64	terbang	tarabang	/tarabaŋ/	[tarabaŋ]
65	jalan	jalan	/dʒalan/	[dʒalan]
66	datang	datang	/dataŋ/	[dataŋ]
67	baring	limpang	/limpaŋ/	[limpaŋ]
68	duduk	duduk	/duduk/	[duduk]
69	berdiri	badiri	/badiri/	[badiri]
70	beri	bagi	/bagi/	[bagi]
71	kata	kata	/kata/	[kata]
72	matahari	matahari	/matahari/	[mātahari]
73	bulan	bulan	/bulan/	[bulan]
74	bintang	bintang	/bintaŋ/	[bintāŋ]
75	air	aing	/aiŋ/	[a'ĩŋ]
76	hujan	ujan	/udʒan/	[udʒan]
77	batu	batu	/batu/	[batu]
78	pasir	karasik	/karasiʔ/	[karasiʔ]
79	tanah	tanah	/tanah/	[tanah]
80	awan	awan	/awan/	[awan]
81	asap	asap	/asap/	[asap]

82	api	api	/api/	[api]
83	abu	abuk	/abuʔ/	[abuʔ]
84	bakar	tunu	/tunu/	[tunũ]
85	lalu	lalu	/lalu/	[lalu ^w an]
86	gunung	gunung	/gunuŋ/	[gunũŋ]
87	merah	mirah	/mirah/	[mĩrah]
88	hijau	gadung	/gadunŋ/	[gadunŋ]
89	kuning	kuning	/kuniŋ/	[kunĩŋ]
90	putih	puteh	/puteh/	[puteh]
91	hitam	itam	/itam/	[itam]
92	malam	malam	/malam/	[mālam]
93	panas	angat	/aŋat/	[aŋāt]
94	sejuk	sajuk	/sadʒuʔ/	[sadʒuʔ]
95	penuh	panuh	/panuh/	[panũh]
96	baru	baru	/baru/	[baru]
97	baik	baik	/baiʔ/	[baĩʔ]
98	bulat	bulat	/bulat/	[bulat]
99	kering	karing	/kariŋ/	[kariŋ]
100	nama	dama	/dama/	[damã]

Lampiran 3

Transkripsi berdasarkan Domain

Bil.	Dialek Melayu Brunei	Transkripsi Fonemik	Transkripsi Fonetik	Makna
1	rambut	/rambut/	[rambut]	rambut
2	dai	/dai/	[da'i]	dahi
3	kiray	/kiraj/	[kiraj]	kening
4	pipi	/pipi/	[pipi]	pipi
5	tangan	/taŋan/	[taŋãn]	tangan
6	janggut	/dʒaŋgut/	[dʒaŋguʷt]	janggut
7	kumis	/kumis/	[kumĩs]	misai
8	alkum	/alkum/	[alkum]	halkum
9	lihir	/lihir/	[lihir]	leher
10	bahu	/bahu/	[bahu]	bahu
11	langan	/laŋan/	[laŋãn]	lengan
12	indung tangan	/induŋ taŋan/	[ĩnduŋ taŋãn]	ibu jari
13	talunjuk	/talundʒuʔ/	[talundʒuʔ]	jari telunjuk
14	jari antu	/dʒari antu/	[dʒari antu]	jari hantu
15	jari manis	/ dʒari manis/	[dʒari mǎnĩs]	jari manis
16	kalingking	/kaliŋkiŋ/	[kaliŋkiŋ]	jari kelingking
17	kuku	/kuku/	[kuku]	kuku
18	dada	/dada/	[dada]	dada
19	pusat	/pusat/	[pusat]	pusat
20	pinggang	/piŋgaŋ/	[piŋgãŋ]	pinggang
21	jubur	/dʒubur/	[dʒubur]	punggung
22	buah pinggang	/buah piŋgaŋ/	[buʷah piŋgaŋ]	buah pinggang
23	paha	/paha/	[paha]	peha
24	batis	/batis/	[batis]	betis
25	urat	/urat/	[urat]	urat
26	arnab	/arnap/	[arnap]	arnab
27	ayam	/ajam/	[ajam]	ayam

28	angsa	/aŋsa/	[aŋsa]	angsa
29	anay	/anaj/	[anāj]	anai-anai
30	bai	/bai/	[bai]	babi
31	baruk	/baruʔ/	[baruʔ]	beruk
32	biawak	/biawaʔ/	[bi'awaʔ]	biawak
33	burung	/buruŋ/	[buruŋ]	burung
34	kenawai	/kənawaj/	[kənāwaj]	burung bangau
35	burung alang	/buruŋ alaŋ/	[buruŋ alaŋ]	burung helang
36	burung pipit	/buruŋ pipit/	[buruŋ pipit]	burung pipit
37	burung puyuh	/buruŋ pujuh/	[buruŋ pujuh]	burung puyuh
38	burung kaka tua	/buruŋ kaka tua/	[buruŋ kaka tu ^w a]	burung kakak tua
39	burung murai	/buruŋ muraj/	[buruŋ mūraj]	burung murai
40	burung keruak	/buruŋ kəruaʔ/	[buruŋ kəru ^w aʔ]	burung ruak-ruak
41	cacak	/tʃatʃaʔ/	[tʃatʃaʔ]	cicak
42	giuk	/giuʔ/	[gi ^v uʔ]	cacing
43	gajah	/gadʒah/	[gadʒah]	gajah
44	arimaw	/arimaw/	[arimāw]	harimau
45	2lauk	/lauʔ/	[la ^w uʔ]	ikan
46	lauk rumahan	/lauʔ rumahan/	[la ^w uʔ rumāhan]	ikan kembung
47	pari	/pari/	[pari]	ikan pari
48	katam	/katam/	[katam]	ketam
49	ucing	/uʃiŋ/	[uʃiŋ]	kucing
50	patu	/patu/	[patu]	itik
51	kura-kura	/kura-kura/	[kura-kura]	kura-kura
52	karabaw	/karabaw/	[karabaw]	kerbau
53	landak	/landaʔ/	[landaʔ]	landak
54	lambu	/lambu/	[lambu]	lembu
55	ambuk	/ambuʔ/	[ambuʔ]	monyet
56	panyu	/paŋu/	[paŋū]	penyu
57	gagat	/gagat/	[gagat]	pepijat
58	payau	/pajaw/	[pajaw]	rusa

59	pelanduk	/pəlanduʔ/	[pəlanduʔ]	kancil
60	sutung	/sutuŋ/	[sutuŋ]	sotong
61	siput	/siput/	[siput]	siput
62	udang	/udaŋ/	[udaŋ]	udang
63	nanggalah	/naŋgalah/	[naŋgalah]	udang galah
64	ular	/ular/	[ular]	ular
65	ular tadung	/ular taduŋ/	[ular taduŋ]	ular tedung
66	ular sawa	/ular sawa/	[ular sawa]	ular sawa
67	lipas	/lipas/	[lipas]	lipas
68	jalipan	/dʒalipan/	[dʒalipan]	lipan
69	katak	/kataʔ/	[kataʔ]	katak
70	lintah	/lintah/	[lintah]	lintah
71	basing	/baʃiŋ/	[baʃiŋ]	tupai
72	giuk	/giʒuʔ/	[giʒuʔ]	ulat
73	kala jangking	/kala dʒaŋkiŋ/	[kala dʒaŋkiŋ]	kela jengkin
74	balut	/balut/	[balut]	belut
75	samut	/samut/	[samūt]	semut
76	rangit	/raŋit/	[raŋit]	nyamuk
77	mangga-mangga	/maŋga- maŋga/	[māŋga- māŋga]	labah-labah
78	panyangat	/paŋaŋat/	[paŋaŋat]	lebah
79	biru	/biru/	[biru]	biru
80	kuning	/kuniŋ/	[kuniŋ]	kuning
81	urin	/urin/	[urin]	jingga
82	kalabu	/kalabu/	[kalabu]	kelabu
83	papal	/papal/	[papal]	ungu
84	kalas	/kalas/	[kalas]	merah jambu
85	cuklit	/ʧuklit/	[ʧuklit]	coklat
86	biru laut	/biru laut/	[biru la ^w ut]	biru muda
87	ijaw	/idʒaw/	[idʒaw]	hijau
88	pucuk pisang	/puʧuʔ piʃaŋ/	[puʧuʔ piʃaŋ]	hijau muda
89	biskal	/biskal/	[biskal]	basikal

90	karita	/karita/	[karita]	kereta
91	bilun	/bilun/	[bilun]	kapal terbang
92	luri	/luri/	[luri]	lori
93	moto	/moto/	[mōto]	motosikal
94	ban	/ban/	[ban]	van
95	ban panambang	/ban panambaŋ/	[ban panambaŋ]	van sapu
96	bas	/bas/	[bas]	bas
97	parau	/parau/	[para ^w u]	perahu
98	parau penambang	/parau panambaŋ/	[para ^w u panambaŋ]	perahu tambang
99	satu	/satu/	[satu]	satu
100	dua	/dua/	[du ^w a]	dua
101	tiga	/tiga/	[tiga]	tiga
102	ampat	/ampat/	[ampat]	empat
103	lima	/lima/	[limã]	lima
104	anam	/anam/	[anãm]	enam
105	tujuh	/tudʒuh/	[tudʒuh]	tujuh
106	lapan	/lapan/	[lapan]	lapan
107	sambilan	/sambilan/	[sambilan]	sembilan
108	sapuluh	/sapuluh/	[sapuluh]	sepuluh
109	sabalas	/sabalas/	[sabalas]	sebelas
110	dua balas	/dua balas/	[du ^w a balas]	dua belas
111	saratus	/saratus/	[saratus]	seratus
112	saribu	/saribu/	[saribu]	seribu
113	nini	/nini/	[nĩnĩ]	datuk
114	nini	/nini/	[nĩnĩ]	nenek
115	abang	/abaŋ/	[abaŋ]	abang
116	kaka	/kaka/	[kaka]	kakak
117	adi	/adi/	[adi]	adik
118	tangah	/taŋah/	[taŋah]	pakcik
119	babu	/babu/	[babu]	makcik
120	sapupu	/sapupu/	[sapupu]	sepupu

121	paradian	/paradian/	[paradi'an]	saudara-mara
122	kanak-kanak	/kanaʔ-kanaʔ/	[kanaʔ-kanaʔ]	budak-budak
123	bapa	/bapa/	[bapa]	bapa
124	mama	/mama/	[māmā]	mama
125	manantu	/manatu/	[mānāntu]	menantu
126	cucu	/ʔuʔu/	[ʔuʔu]	cucu
127	cicit	/ʔiʔiʔ/	[ʔiʔiʔ]	cicit
128	rumah	/rumah/	[rumah]	rumah
129	tiang	/tiang/	[ti'ang]	tiang
130	lantai	/lantaj/	[lantaj]	lantai
131	dinding	/dindiŋ/	[dindiŋ]	dinding
132	pantaran	pantaran	[pantaran]	beranda
133	dapur	/dapur/	[dapur]	dapur
134	bilik tamu	/biliʔ tamu/	[biliʔ tamũ]	ruang tamu
135	bilik tidur	/biliʔ tidur/	[biliʔ tidur]	bilik tidur
136	bilik mandi	/biliʔ mandi/	[biliʔ māndi]	bilik mandi
137	jamban	/dʒamban/	[dʒamban]	tandas
138	karusi	/karusi/	[karusi]	kerusi
139	mija	/midʒa/	[midʒa]	meja
140	lapik mija	/lapiʔ midʒa/	[lapiʔ midʒa]	alas meja
141	tabir	/tabir/	[tabir]	langsir
142	lampung	/lampuŋ/	[lampuŋ]	lampu
143	tabuk	/tabuʔ/	[tabuʔ]	tingkap
144	tikar gatah	/tikar gatah/	[tikar gatah]	tikar
145	kapit	/kapit/	[kapit]	permaidani
146	pintu	/pintu/	[pintu]	pintu
147	tangga	/tangga/	[tangga]	tangga
148	tilam	/tilam/	[tilam]	tilam
149	supa	/supa/	[supa]	sofa
150	lamari	/lamari/	[lamāri]	almari
151	tibi	/tibi/	[tibi]	televisyen

152	kuali	/kuali/	[ku ^w ali]	kuali
153	gagawi	/gagawi/	[gagawi]	sudip
154	pamarang	/pamaran/	[pamāran]	parang
155	pisau	/pisaw/	[pisaw]	pisau
156	kudut	/kudut/	[kudut]	pinggan
157	sudu	/sudu/	[sudu]	sudu
158	garpu	/garpu/	[garpu]	gerfu
159	balatak	/balataʔ/	[balataʔ]	bakul
160	bisin	/bisin/	[bisin]	besen
161	sasaban	/sasaban/	[sasaban]	papan pemotong
162	galuk	/galuk/	[galuk]	jug
163	tambak	/tambak/	[tambak]	dapur gas
164	uban	/uban/	[uban]	ketuhar
165	cuik	/ʔfuik/	[ʔfu ^w ik]	mangkuk kecil
166	isbuk	/isbuʔ/	[isbuʔ]	peti sejuk
167	ari	/ari/	[ari]	hari
168	ari satu	/ari satu/	[ari satu]	isnin
169	ari dua	/ari dua/	[ari dua]	selasa
170	ari tiga	/ari tiga/	[ari tiga]	rabu
171	ari empat	/ari empat/	[ari empat]	khamis
172	ari lima	/ari lima/	[ari lima]	jumaat
173	ari anam	/ari lima/	[ari anam]	sabtu
174	ari minggu	/ari minngu/	[ari minngu]	ahad
175	bulan satu	/bulan satu/	[bulan satu]	januari
176	bulan dua	/bulan dua/	[bulan du ^w a]	febuari
177	bulan tiga	/bulan tiga/	[bulan tiga]	mac
178	bulan empat	/bulan empat/	[bulan empat]	april
179	bulan lima	/bulan lima/	[bulan lima]	mei
180	bulan anam	/bulan anam/	[bulan anam]	jun
182	bulan tujuh	/bulan tudʒuh/	[bulan tudʒuh]	julai
183	bulan lapan	/bulan lapan/	[bulan lapan]	ogos

184	bulan sambilan	/bulan sambilan/	[bulan sambilan]	september
185	bulan sapuluh	/bulan sapuluh/	[bulun sapuluh]	oktober
186	bulan sabalas	/bulan sabalas/	[bulan sabalas]	november
187	bulan dua balas	/bulan dua balas/	[bulan dua balas]	disember
188	isuk	/isuk/	[isuk]	esok
189	lusa	/lusa/	[lusa]	lusa
190	kamarin	/kamarin/	[kamarin]	semalam
191	karang	/karaŋ/	[karaŋ]	nanti
192	pagi	/pagi/	[pagi]	pagi
193	sambat	/sambat/	[sambat]	pagi
194	tengah ari	/taŋah ari/	[taŋah ari]	tengah hari
195	patang	/pataŋ/	[pataŋ]	petang
196	malam ari	/malam ari/	[mālām ari]	senja
197	jam	/dʒam/	[dʒam]	jam
198	minit	/minit/	[minit]	minit
199	saat	/saʔat/	[saʔat]	saat
200	angkat	/aŋat/	[aŋāt]	panas
201	ujan	/udʒan/	[udʒan]	hujan
202	kilat	/kilat/	[kilat]	kilat
203	tamparik	/tamparik/	[tamparik]	guntur
204	guruh	/guruh/	[guruh]	guruh
205	sadau	/sadau/	[sadau]	mendung
206	sajuk	/sadʒuk/	[sadʒuk]	sejuk
207	kamarau	/kamarau/	[kamārau]	kemarau
208	karing	/kariŋ/	[kariŋ]	kering
209	tangkujuh	/taŋkudʒuh/	[taŋkudʒuh]	tengkujuh
210	laut	/laut/	[laʷut]	laut
211	umbak	/umbaʔ/	[umbaʔ]	ombak
212	pasang	/pasaŋ/	[pasaŋ]	pasang
213	surut	/surut/	[surut]	surut
214	dalam	/dalam/	[dalam]	banjir

215	pantai	/pantaj/	[pantaj]	pantai
216	tambing	/tambin/	[tambin]	tebing
217	aing terajun	/ain teradzun/	[a ^y in teradzun]	air terjun
218	batu	/batu/	[batu]	batu
219	kulam	/kulam/	[kulam]	kolam
220	bukit	/bukit/	[bukit]	bukit
221	tanah	/tanah/	[tanah]	tanah
222	lumpur	/lumpur/	[lumpur]	lumpur
223	talur	/talur/	[talur]	telur
224	buah	/buah/	[bu ^w ah]	buah
225	piasau	/piasaw/	[pi ^y asaw]	kelapa
226	pisang	/pisan/	[pisan]	pisang
227	asam	/asam/	[asam]	asam
228	asam kalumbi	/asam kalumbi/	[asam kalumbi]	asam paya
229	asam awik	/asam awi [?] /	[asam awi [?]]	sam pauh
230	kambayau	/kambajaw/	[kambajaw]	dabai
231	durian	/durian/	[duri ^y an]	durian
232	kapayas	/kapajas/	[kapajas]	betik
233	tibadak	/tibada [?] /	[tibada [?]]	cempedak
234	gandum	/gandum/	[gandum]	jagung
235	biabas	/biabas/	[bi ^y abas]	jambu air
236	kadundung	/kadundun/	[kadundun]	kedundung
237	kalapa sawit	/kalapa sawit/	[kalapa sawit]	kelapa sawit
238	wani	/wani/	[wani]	kuini
239	langsar	/lanjsat/	[lanjsat]	langsar
240	limau	/limaw/	[limaw]	limau
241	mangga	/manga/	[manga]	mangga
242	rambutan	/rambutan/	[rambutan]	rambutan
243	sikuy	/sikuj/	[sikuj]	tembikai
244	tarap	/tarap/	[tarap]	terap
245	kantung	/kantun/	[kantun]	beg yang bertali

246	kancang	/kanʃaŋ/	[kanʃaŋ]	kencang
247	parasaan	/parasaan/	[parasaʼan]	perasaan
248	iski	/iski/	[iski]	gembira
249	sadiah	/sadiyah/	[sadiyah]	sedih
250	siuk	/siʷuk/	[siʷuk]	seronok
251	sanyum	/saɲum/	[saɲum]	senyum
252	marah	/marah/	[marah]	marah
253	kasian	/kasian/	[kasiʷan]	kesihan
254	takut	/takut/	[takut]	takut
255	kaciwa	/kaʃiwa/	[kaʃiwa]	kecewa
256	banci	/banʃi/	[banʃi]	benci
257	camburu	/ʃamburu/	[ʃamburu]	cemburu
258	bahagia	/bahagia/	[bahagia]	bahagia
259	cinta	/ʃinta/	[ʃinta]	cinta
260	rindu	/rindu/	[rindu]	rindu
261	nyanyah	/ɲaɲah/	[ɲaɲah]	banyak cakap
262	ngalih	/ɲalih/	[ɲalih]	penat
263	waris	/waris/	[waris]	waris
264	baris	/baris/	[baris]	baris
265	lambat	/lambat/	[lambat]	lambat
266	nyaring	/ɲariŋ/	[ɲariŋ]	nyaring
267	makan	/makan/	[mākan]	makan
268	takan	/takan/	[takan]	tekan
269	nyanyat	/ɲapat/	[ɲapat]	ketagih
270	patah	/patah/	[patah]	patah
271	payah	/pajah/	[pajah]	susah
272	padah	/padah/	[padah]	pesan

Lampiran 4

Abjad Fonetik Antarabangsa (IPA)

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 2018)

CONSONANTS (PULMONIC)											© 2018 IPA
	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ			r					ʀ		
Tap or Flap		ⱱ		ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Symbols to the right in a cell are voiced, to the left are voiceless. Shaded areas denote articulations judged impossible.

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ Bilabial	ɓ Bilabial	ʼ Examples:
Dental	ɗ Dental/alveolar	pʼ Bilabial
! (Post)alveolar	ɟ Palatal	tʼ Dental/alveolar
≡ Palatoalveolar	ɡ Velar	kʼ Velar
Alveolar lateral	ɠ Uvular	sʼ Alveolar fricative

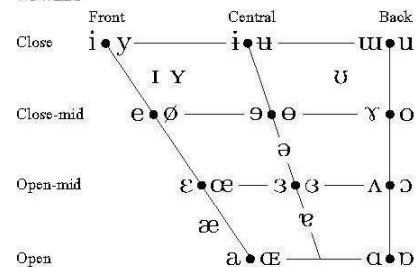
OTHER SYMBOLS

ʍ Voiceless labial-velar fricative	ɕ ʑ Alveolo-palatal fricatives
ʋ Voiceless labial-velar approximant	ɺ Voiced alveolar lateral flap
ɥ Voiced labial-palatal approximant	ɥ Simultaneous ʃ and x
ħ Voiceless epiglottal fricative	
ʕ Voiced epiglottal fricative	Affricates and double articulations can be represented by two symbols joined by a tie bar if necessary.
ʡ Epiglottal plosive	

DIACRITICS Some diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. ɔ̃

◌ Voiceless	◌̥	◌ Breathe voiced	◌̬	◌ Dental	◌̪
◌ Voiced	◌̬	◌ Creaky voiced	◌̰	◌ Apical	◌̺
◌ Aspirated	◌̚	◌ Linguolabial	◌̙	◌ Laminal	◌̻
◌ More rounded	◌̙	◌ Labialized	◌̙	◌ Nasalized	◌̃
◌ Less rounded	◌̙	◌ Palatalized	◌̟	◌ Nasal release	◌̚
◌ Advanced	◌̟	◌ Velarized	◌̠	◌ Lateral release	◌̚
◌ Retracted	◌̠	◌ Pharyngealized	◌̡	◌ No audible release	◌̚
◌ Centralized	◌̠	◌ Velarized or pharyngealized	◌̡		
◌ Mid-centralized	◌̠	◌ Raised	◌̠		
◌ Syllabic	◌̚	◌ Lowered	◌̡		
◌ Non-syllabic	◌̚	◌ Advanced Tongue Root	◌̠		
◌ Rhoticity	◌̠	◌ Retracted Tongue Root	◌̡		

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

SUPRASEGMENTALS

ˈ Primary stress	ˌ Secondary stress
ː Long	ˑ Half-long
◌ Extra-short	◌ Minor (foot) group
◌ Major (intonation) group	◌ Syllable break
◌ Linking (absence of a break)	

TONES AND WORD ACCENTS

LEVEL	CONTOUR
◌ Extra high	◌ Rising
◌ High	◌ Falling
◌ Mid	◌ High rising
◌ Low	◌ Low rising
◌ Extra low	◌ Rising-falling
◌ Downstep	◌ Global rise
◌ Upstep	◌ Global fall

Lampiran 5

Surat Kebenaran daripada Fakulti

Fakulti Bahasa dan Komunikasi
Faculty of Language and Communication

UNIMAS/NC-28.03/04-20 (24)

16 Disember 2019

SESIAPA YANG BERKENAAN

Tuan/Puan,

Mohon Kebenaran Untuk Menjalankan Kajian Bagi Kursus Projek Tahun Akhir

Dengan segala hormatnya perkara di atas dirujuk.

Pihak kami dengan ini mengesahkan bahawa nama di bawah merupakan pelajar Universiti Malaysia Sarawak. Beliau diminta untuk menjalankan kajian/soal selidik bagi melengkapkan kerja kursus PBP3013 Projek Tahun Akhir di bawah seliaan Dr Salbia Hassan no tel: 082 582652 email: hsalbia@unimas.my.

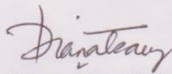
Bil.	Nama Pelajar	No Matrik
1.	Nurul Erashafiera Shamimi	64445

Sehubungan dengan itu, mohon jasa baik dan kerjasama pihak tuan/puan membenarkan pelajar tersebut menjalankan kajian untuk tujuan menyiapkan kerja kursus tersebut. Pihak UNIMAS/FBK menjamin bahawa segala maklumat yang diperolehi hanya digunakan untuk tujuan akademik sahaja.

Kerjasama daripada pihak tuan/puan amatlah dihargai dan didahului dengan ucapan ribuan terima kasih.

Sekian.

Yang benar,

Diana Tracy Delim
Penolong Pendaftar

 MSC-Status

94300 Kota Samarahan, Sarawak, MALAYSIA | Tel + 60 82 581 750 | Fax + 60 82 581 781

www.unimas.my